
TERÖRÜN TOPLUMLAR ÜZERİNDEKİ SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİNE BAKIŞ: PKK TERÖRÜ VE AĞRI GERÇEĞİ

OVERVIEW OF TERRORISM ON THE SOCIO-ECONOMIC IMPACT COMMUNITIES: THE PKK TERROR AND AĞRI TRUTH

*Y. Furkan ŞEN**

Özet

Bu çalışmada, karmaşık ve çok yönlü bir konu olan terör ve terörizm kavramları, PKK terörünün etkileri; Doğu Anadolu Bölgesi ve Ağrı ili çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Ağrı, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alması ve terör eylemlerinin yoğun olarak gerçekleşmesi nedeniyle örnek il olarak seçilmiştir. Bu çerçevede, PKK terörünün neden olduğu toplumsal ve psikolojik tahribatın yanı sıra illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması bağlamında ortaya çıkan olumsuz tablonun terörün yükselmesinde ne tür etkilerinin olduğu Ağrı ili örneğinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik, Ağrı, Şiddet, Terör, Kalkınma.

Abstract

In this study, the concepts of terror and terrorism that is multifaced and complex and the effects of PKK terrorism will be analysed in the framework of Eastern Anatolian Region and Agri province. Since Agri is on the lowest position of the index of socio-economic development in Turkey and a province where occurred the intense terrorist attacks, it has been selected as the sample. In this context, the effects of the social and psychological damages caused by the PKK and the negative indicators in terms of socio-economic development of cities will be discussed.

Key Words: Socio-Economic Development, Agri, Violence, Terror, PKK.

* Dr., Siyaset Bilimci, İçişleri Bakanlığı, yfurkansen@yahoo.com

Giriş

Terör olgusu, hiç kuşkusuz günümüzün en çok tartışılan kavramlarından / problemlerinden biridir. Kavramın, gündemdeki yerini sürekli koruması ise popüler veya yeni oluşundan öte yarattığı tahribatla ilintilidir. Aslında dünyanın büyük bir bölümünün terörün acı gerçeğiyle yüzleşmesi 11 Eylül 2001 (3000 kayıp) saldırılarından hemen sonraya denk gelir. Ardından Madrid (11 Mart 2004, 191 kayıp) ve Londra (07 Temmuz 2005, 50 kayıp) bombalama eylemleri, devlet güvenliğinin yeniden tanımlanmasına neden olduğu gibi, terör kavramını da uluslararası boyuta taşımıştır. Ancak bazı ülkeler açısından bu yüzleşme çok daha eskilere gitmektedir. Çalışmamızın temel problematiğini oluşturan Türkiye’deki terör sorunu, sadece PKK terörü bağlamında 1984 yılından günümüze devam etmekte olup bu süre içinde toplam 35.300 kayıp verilmiştir.¹ Yıllarca boğuşulan ve içinden çıkılamayan bir girdap hâlini alan bu mesele gerek ekonomik, gerek sosyolojik gerekse psikolojik yönden pek çok yıkımı da beraberinde getirmiştir. Hemen belirtelim ki bu kadar çok tartışılmasına karşın “terör” kavramı üzerinde bilimsel açıdan bir konsensüs bulunmamaktadır. Zira terörü en derinden hisseden toplumlardan / devletlerden tutun da düşünce ve eylemlerine meşruiyet kazandırmak isteyen kişi ya da gruplara kadar her kesim bu kavramı kendi dünyalarındaki algılarıyla biçimlendirmektedir. Bu noktada terör / terörizm kavramı, ideolojik yaklaşım, tarihsel geçmiş, inanç, kültürel miras gibi değerler üzerinden ele alınabileceği gibi, devlet nazarında siyasal yaklaşım, uluslararası konjonktür, toplumsal farklılıklar veya medeniyetler çatışması şeklinde de yorumlanabilir.

Terör ve terörizm her ne kadar birbirinden farklı kavramlar gibi görünse de hedef ve amaçları itibarıyla birdir. Terör, kişilerde yıldırganlık yaratan ve büyük çaplı korku veren bir eylem durumunu ifade ederken; terörizm, siyasal amaçlar için mevcut durumu kanun dışı yollardan değiştirmek amacıyla örgütlü, sistemli ve sürekli terör eylemlerini kullanmayı

¹ 1984-2012 arasındaki dönemde polis ve jandarma kayıtları kullanılarak oluşturulan istatistiklerde, PKK’nın, 15 Ağustos 1984’te Eruh ve Şemdinli baskınlarının ardından 28 yıldır devam eden çatışmaların bilançosu şöyledir: Başta Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri olmak üzere Türkiye genelinde 72.500 terör eylemi yaşanmış, toplam 21.800 PKK terör örgütü üyesi ölmüş, 6.500 sivil vatandaş, 5.500 polis ve asker, 1.500 köy korucusu hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte 1.400’e yakın PKK terör örgütü üyesi, 13.000’e yakın vatandaş, 5.300 polis ve 12.000 asker, 2.100 dolayında köy korucusu da yaralanmıştır. Bkz. Tolga Şardan, “28 Yılın Acı Bilançosu: 35 Bin 300 Kişi Terör Kurbanı Oldu”, *Milliyet*, 16 Ağustos 2012. <http://siyaset.milliyet.com.tr/28-yilin-aci-bilancosu-35-bin-300-kisi-teror-kurbani-oldu/siyaset/siyasetdetay/16.08.2012/1581690/default.htm> [Erişim: 14.01.2013].

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

bir yöntem olarak benimseme durumudur. Bu bakımdan Türkiye’de özellikle son 30 yıldır terörizmin varlığından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Türkiye’deki terör örgütlerini (i) *Sol Terör Örgütleri*, (ii) *Bölücü Terör Örgütleri* ve (iii) *Sağ Terör Örgütleri* olmak üzere üç ana bölüme ayırarak incelemek mümkündür. Bu terör eylemlerinin Doğu Anadolu tecrübesi ise onun etnik yapıdan hareketle “bölücülük” ya da “ayrılıkçılık” üzerinden beslendiğini ve şiddet eylemlerini bu maske altında gerçekleştirdiğini gösterir. İstikrarın ve huzur ortamının bozulması noktasında Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Ağrı, bu konunun en büyük mağduru olarak karşımıza çıkar. Gerek dünyanın diğer ülkelerinde gerekse de Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farkları önemli sosyal, çevresel ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Türkiye’de oluşan bölgesel gelişmişlik farkları ise, az gelişmiş yörelerde yaşayan insanların devlet otoritesinin adaletine olan güvenini azaltmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’deki terör sorununun Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerimizde ortaya çıkması ve hâlen devam etmesi oldukça manidardır.²

Çalışmamızın terörle bağlantılı diğer bir alanı ise terör - kalkınma ilişkisidir. “Büyüme”, “kalkınma” ve “gelişme” kavramları, denk oluşumları içerdiği düşüncesiyle, genellikle eşanlamalarda kullanılmagelmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, ulusal kalkınma sürecinde iktisadi büyüme olgusunun tek başına yeterli olmadığını, bunun yaşamın diğer alanlarındaki sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutlarla dengelenmesi gerektiğini öne çıkarmıştır. Kalkınma, gelişme veya büyüme; ulusal gelirin ve üretimin belli bir süreç içerisinde sayısal olarak artmasını, kurumlarda köklü değişikliklerin meydana gelmesini, ekonomik ve toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini, halkın değer yargılarında, dünya görüşünde ve davranış kalıplarında meydana gelen değişimleri de içeren çok geniş kapsamlı bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle kalkınma, bilim ve teknolojinin bütün imkânlardan yararlanarak ülkenin ekonomisinde gözlenebilir müspet değişikliklerin yaşanmasına neden olan, Gayri Safi Millî Hâsıla (GSMH) da artışı sağlayan, insanların zihni yapılarında ve sosyal alışkanlıklarında değişiklikler meydana getiren, toplumu ekonomik bakımdan yükselten bütün bilim kollarından faydalanan iktisadi bir sistemdir.³

² Nihat Işık, Duygu Baysal, Onur Ceylan, “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2010, s.1. Ayrıca bkz. Kasım Varol, “Terör - Kalkınma ve Türkiye”, *Çağın Polisi Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 43, 2005, s.44 - 46.

³ Ağah Oktay Güner, *Türkiye’nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri*, Damla Yay., İstanbul, 1978, s.177; Ali Özgüven, *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.99.



Bu bakımdan kalkınma, ülkenin ekonomik ve sosyo - kültürel yapılarındaki tüm ilerlemeleri kapsamaktadır. Sosyo - ekonomik kalkınma; kişi başına düşen millî gelirin artırılması şeklinde özetlenebilecek olan ekonomik büyüme kavramının, yapısal ve insani gelişmeyi içine alan sosyal gelişme kavramı ile birlikte düşünülmesini, bunların tek bir kalkınma süreci hâlinde ele alınmasını gerektirir. Sosyal gelişme ekonomik kalkınmanın yalnız bir sonucu değil, ayrıca gelişmeyi bütünüyle ileri götürecektir ve hızlandıracak bir araçtır. Bu noktada sosyo - ekonomik şartlardan doğan terörizmin, ülkelerin kalkınmasını olumsuz yönde etkilediği günümüzde yadsınmayan bir gerçekliktir.

Çalışmada, karmaşık ve çok yönlü bir konu olan terör ve terörizm kavramlarından hareketle PKK terörünün Türkiye üzerindeki etkileri kapsamında son yıllarda yaşanan gelişmelerin Doğu Anadolu Bölgesi ve özelinde Ağrı ili çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Ağrı, sosyo - ekonomik gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alması ve terör eylemlerinin yoğun olarak gerçekleşmesi nedeniyle örnek il olarak seçilmiştir. Bu çerçevede, PKK terörünün neden olduğu toplumsal ve psikolojik tahribatın yanı sıra illerin ve bölgelerin sosyo - ekonomik gelişmişlik sıralaması bağlamında ortaya çıkan olumsuz tablonun değerlendirilmesi yapılmış ve Ağrı'daki sosyo - ekonomik ve kültürel potansiyelin ortaya çıkarılması noktasında ne gibi uygulamaların hayata geçirilebileceği de tartışılmıştır.



1. Kavramsal Çerçeve: Terör ve Terörizm

Kökünü Latince “*terrere*” sözcüğünden alan terör kavramı, “korkudan sarsıntı geçirme”, “korkudan titreme ya da titremeye sebep olma” veya “korkudan dehşete düşmeye sebep olma” anlamlarına gelmekte olup ilk defa Dictionnaire de l'Academie Française'nin 1789 yılında yayınlanan ekinde rastlanmaktadır. 1789 Fransız İhtilali'ni izleyen 1793 Konvansiyon döneminde Jakoben yönetimce uygulanan sistematik şiddet politikası, dönemin “terör rejimi-*regime de la terreur*” olarak anılmasına neden olmuştur.

Kavramın Türkçedeki kullanımı ve zihinlerdeki ilk karşılığı ise “korku” ya da “dehşet” olarak belirmektedir. Eski Türkçede karşılığı “tedhiş” olan ‘d-h-ş’ harfleri temelinde “dehşet”, terör kavramının aslında tam da karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Cangızbay'ın kavramları netleştirmeye yönelik tespitleri ise oldukça açıklayıcıdır: “*İnsanların ruhuna dehşet salmayı amaçlamayan hiçbir eylem ve etkinlik ne terördür, ne de terörist nitelikte. Dehşet salmanın maddi unsuru tabii ki şiddet kullanımı; ama her şiddet kullanımı tedhiş değil. Tedhişten söz etmek, ancak ve ancak şiddete kimin / kimlerin, nerede ve ne zaman / sebeple maruz kalacağının*

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

*bilinemezliği ölçüsünde mümkün: Bir şiddet uygulamasına kadar çok insanın içine 'hedef ben de olabilirdim' korkusu salıyor/salmayı hedefliyorsa, o kadar tedhiş (terör) eylemidir, şiddeti uygulayan da tedhişçi (terörist)."*⁴

Yıldırma, korkutma, dehşet salma şeklinde algılanan terör kelimesi, bir topluluk içerisinde bir grubun halkın direnişini kırmak için meydana getirdiği ortak korku ya da insanları yıldırma, sindirmek ve korkutmak yoluyla onlara belirli davranış biçimlerini benimsetmek amacıyla zor kullanma eylemi veya bir grubun / kliğin güç kazanmak için sistemli bir şekilde vahşi yollara başvurarak yarattığı büyük korku / dehşet durumu olarak tanımlanabilir.⁵ Bu kapsamda terörün amacı, belirlenen hedeflere ulaşmak için bir korku iklimi oluşturmak, toplumda ve kişilerde tedirginlik, panik ve ümitsizlik yaratarak devlete olan güveni ortadan kaldırmak, sosyal bütünlüğü bozmak ve bu yolla toplumsal düzeni değiştirerek istenilen hedeflere ulaşmaktır.⁶ Terör, eylemlerini haklı gösterecek gerekçe ne olursa olsun başta insanların yaşama hakkı olmak üzere, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yöneliktir. Terörün buradaki en önemli unsuru, yani dehşeti oluşturmadaki en önemli aygıtı şiddettir. Bunun yanında ideoloji, örgüt, eylem gibi unsurları da terörün oluşmasında başat rol oynamaktadır ki bunlar ilerleyen bölümlerde daha detaylı açıklanacaktır. Ancak terör kavramıyla birlikte açıklanmasında fayda görülen önemli bir kavram ise "terörizm"dir.



⁴ Kadir Cangızbay, "Tedhiş mi?, Terör mü?", *Birgün*, 01 Kasım 2005, s.14.

⁵ 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 1.maddesinde "Terör", aşağıdaki şekliyle tanımlanmıştır:

Terör tanımı (Değişik Başlık:18.07.2006/26232-5532/1 md.)

Madde 1- (Değişik Birinci Fıkra:19.07.2003/25173-4928/20 md.) Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

⁶ Jessica Kuper, *Political Science and Political Theory*, Roulledge and Kegan Paul, London, 1987, s.240'tan aktaran Abdulkadir Baharçipek, "Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Elazığ, 2000, s.13.

Terörizm*, siyasal amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli terör içeren bir strateji olarak terör kavramını da içeren geniş bir kavramdır.⁷ Terörizmden söz edebilmek için belli bir siyasal hedefe yönelmiş birbirleriyle bağlantılı bir dizi terör eylemine ihtiyaç vardır. Kelime anlamı olarak ise terörizm, sahip olduğu katılımcılarla kendi siyasal, dinsel ve ideolojik amaçlarını önceden planlayarak sıra dışı şiddet eylemleri ile gerçekleştirmesi ve bu şekilde hedeflerine ulaşmayı amaçlayan bir yöntemdir. Başka bir ifadeyle, siyasal taleplerin hayata geçirebilmesi amacıyla sistematik olarak şiddet içermektedir ve bu noktada amaç, gücü elde etmek, toplumu sindirmek ve normal işleyen bir siyasal, ekonomik süreci kendi menfaatler lehine güçsüzleştirmek ve avantajlanmış gibi algılanmasını sağlamaktır.⁸ Amacın altında yatan saik, bir hükümetin ya da genel kamuoyundan taviz koparmak, çeşitli makam ve



*“-izm” İngilizcede “-ism” eki olarak kullanılır ve kelime sonlarına gelerek geldiği ismi bir akımın, bir fikir yumağının adı haline dönüştürür. “-izm”in Türkçe karşılığı -cılık, -cilik, -culuk, -çülük vb. ekleridir. Ancak bu ekler yerine, iltimas mantalitesinden ötürü -ism ekinin devşirilmiş şekli olan -izm eki Türkçede yaygınlaşmıştır. Bu eki alan kelimeler bir mantaliteyi, bir doktrini, bir akımı, bir teoriyi, bir fikri, bir sanat akımını vs. ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin Terörizm-Yıldırımcılık, Pragmatizm-Yararcılık, Natüralizm-Doğalcılık, Materyalizm-Maddecilik, Liberalizm-Özgürlükçülük, Fundamentalizm-Köktencilik, Anarşizm-Devletsizcilik gibi. Özünde belli bir toplumsal küme ya da sınıfa has fikirleri bütünleştiren “-izm”ler diğer taraftan insanın düşünce özgürlüğüne ket vurarak kendi mensuplarını fikrinsel olarak sınırlandırarak limitlerini kendi belirlediği alanda insanları düşünmeye yönlendirmektedir, bir nevi onları hapsedmektedir. “-izm” ekinin ifade ettiği manayı temsil eden kelime ise ideolojidir. İdeoloji, “ide” sözcüğünden türemiştir ve fikir bilimi manasına gelmektedir. Yapılan genel bir tanıma göre ideoloji siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral ve estetik düşünceler bütünüdür. İdeolojiler ile ilgili böyle keskin ifadelerin varlığının sebebi onların insanların idrak ve gözlerine inen bir perde olmasındandır. Bu yüzden herhangi bir ideolojinin tarafgiri haline gelen beşer diğer konularda bitaraf olmakta ve öğrenmeye karşı bütün alıcılarını çoğu zaman kapatmaktadır. İdeolojinin maksadı belirli bir bilinç oluşturarak meşru veya gayri meşru bir fikri, eylemi canlandırmaktır. İdeolojinin dayandığı noktanın meşru veya gayri meşru olmasının kendisi için bir sakıncası yoktur. Onun için önemli olan şey hedefe varılmasıdır. Dolayısıyla ideolojiler kimi zaman çarpık bilinç, yalan gibi şekillerle de tanımlanan “şey”lerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://atifacikgoz.wordpress.com/2011/12/05/izm-ideoloji/> (Erişim: 18.12.2012); Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 17. Baskı, İstanbul, 2010, s.176-177.

⁷ Sertaç Başeren, “Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 1, No: 4, Ankara, 1994-95, s.164-165. Ayrıca kavramsal tartışma için bkz. Sertaç Başeren, “Kavramsal Özellikleri ile Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları İle)”, *Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yay., Ankara, 2006, ss.7-18.

⁸ Siaw Khiun Then, Martin Loosemore, “Terrorism Prevention, Preparedness, and Response in Built Facilities”, *Facilities*, Vol: 24, Issue: 5/6, 2006, s.157-158.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

mercileri belli bir biçimde davranmaya, en azından kendi görüşlerine saygı göstermeye zorlamaktır.⁹

Bu tanımlar paralelinde terörizm, demokratik ikna yoluyla barışçı davranışa karşı hukukun üstünlüğünü ve devlet otoritesini tanımayan, güçsüzlüklerini gizlemek amacıyla demokratik otoriteleri kitlelerden kopararak halka karşı şiddet kullanmaya yönelen ve uluslararası destek gören örgütlerin, siyasi hedeflere ulaşmak için masum insanları bile hedef alabilen ve hiçbir savaş kuralı tanımayan, geleneksel siyasi suçlardan farklı, metodik, örgütlü, sistematik öldürme, kaçırma korkutma ve tahrip eylemi olarak belirmektedir.¹⁰ Terör yaratma amacı, terörizmin özgün yönünü oluşturur. Terör, hesaplı ve sistematik kullanılarak terörizm yaratılır. Terörizmin mağdurları birey olarak hedef alınmamış, ya tesadüfi olarak ya da simge olarak seçilmiştir. Burada araç olarak kullanılan mağdur savunmasızdır ve böyle bir eylemi beklememektedir. Amaç, mağduru ortadan kaldırmak değil, mağdurun ait olduğu grup içinde dehşet doğurmaktır. Korku ve dehşet, yasal yollarla ulaşılamayacak hedefe varmak için anahtar rol oynar.¹¹ Cangızbay'ın yine şu yorumu konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından dikkate değerdir: *“Terör kavramı konusundaki bu kafa karışıklığı ve kavramın kafa karıştırmaya bu denli müsait olması her şeyden önce kavramın içeriğinden kaynaklanıyor ve biz bu konuda iki defa handikaplıyız: NATO’culuğun telmih ettiği Amerikanca talimatnamelere sonsuz güven ve sadakat ile Atatürkçülüğün arap-kaç ivmesinin bir bileşkesi olarak, ‘tedhiş’/‘tedhişçi’ nin yerine ‘terör’/‘terörist’i geçirmekle, terörü terör yapanın insanların ruhuna ‘dehşet (D-H-Ş kökü) salıp yıldırma’ işlevi olduğunu yakalayamaz hale geliyoruz: Üzerime silahla gelen güce karşı dinamitli tuzak hazırlamak başka şey, aynı dinamiti bir alışveriş merkezinde patlatmak başka şey. Birincisinin çatışmaya taraf olmayanın ruhuna salacağı dehşetin yoğunluğu / ruhuna dehşet salacak olduklarının yaygınlığı arasında bayağı bir fark var: Bir eylemin terörizanlığının, dolayısıyla failinin teröristliğinin ölçütü eylemin ne olduğu değil, ne kadar insanı ne derecede dehşete düşürüp yıldırıyor olduğu. Öyleyse, terörü eylemin içeriği temelinde tanımlamanın olanağı yok; oysa*

⁹ Emre Öktem, “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Say: 5, 2004, s.135.

¹⁰ Osman Güvenir, *Türkiye’de Terör*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1980, s.84’ten aktaran Serdar Öztürk, Kamil Çelik, “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1/2, 2009, s.87.

¹¹ Gilbert Guillaume, “Terrorisme et droit International”, *Recueil des cours de l’Académie de droit International*, 1989/III, t: 215, s.305’ten aktaran Öktem, 2004, s.135.



*hukuk evrensel olarak 'tanımlanmamış suç'u reddeder ki, bu da 'terör suçu'nun daima ve mutlaka siyasal olarak tanımlandığını gösterir: Nazi işgalcinin teröristi Fransız direnişçi iken, kolonyalist Fransızinkisi de Cezayirli bağımsızlıkçı olacaktır.'*¹² Terörist stratejiye göre, kamuoyu öyle bir ümitsizlik ve kötümserliğe kapılmalıdır ki, gerilim düşürecek herhangi bir çözüme rıza gösterecek hâle gelmemelidir. Böylece korku, hem toplumda yaratılmak istenen amaç, hem de siyasal saike götüren yöntem görevini görür.¹³

Terör, kişilerde yılgınlık yaratan ve büyük çaplı korku veren bir eylem durumunu ifade ederken; terörizm, siyasal amaçlar için mevcut durumu kanun dışı yollardan değiştirmek amacıyla örgütlü, sistemli ve sürekli terör eylemlerini kullanmayı bir yöntem olarak benimsemiş durumudur.¹⁴ Yani genel olarak terör korku ve dehşet durumunu ifade etmek için kullanılırken, terörizm bu terör durumunun ortaya çıkarılmasında kullanılan strateji ve yöntemi ifade etmektedir. Bunun yanında kavramlar arasında dogmatik bir fark da vardır. Zira "terör" kavramı, yukarıdan uygulanan terörü yani mevcut rejimin halkın baskı altında tutularak varlığını garanti altına alınmasını ya da geliştirilmesini ifade ederken, "terörizm" kavramı, hükümet edenlerin zayıflığını sergilemek hatta tüm devlet iradesini bertaraf etmek amacıyla alttan uygulanan saldırı faaliyetleri şeklinde kendini gösterir. Ancak, terör ve terörizm arasındaki bu hassas ayırım, günlük pratikte ortadan kalkmıştır. Belirli bir siyasal yapıyı değiştirmek amacıyla belirli bir örgüt tarafından sistematik olarak uygulanan ve kitleleri paniğe sokan şiddet eylemleri, terör eylemleri ya da kısaca terör veya terörizm olarak adlandırılmaktadır.¹⁵

Hemen belirtmek gerekir ki, terörizm konusu ile yürütülen akademik çalışmalarda hangi tutum ve davranışın terör faaliyeti ya da bağımsızlık mücadelesi, kimin terörist kimin özgürlük savaşçısı olduğuna yönelik tartışmalar hâlen devam etmektedir. Aslında terörizm kelimesinin kullanımı, başlı başına bir olumsuzluk ifade etmekte ve eylemi gerçekleştiren grubun

¹² Kadir Cangızbay, "Terör Üzerine", *Birgün*, 30 Ağustos 2005, s.14.

¹³ Öktem'e göre: "[Terörizm] benzer kavramlarla karşılaştırılacak olursa; terörizm, basit bir siyasal şiddet eylemi değildir. Siyasal şiddetin amacı, belli bir kişiyi ortadan kaldırmaktan ibaret olabilir ve dehşet doğurma amacı aranmayabilir. Terörizm, anarşizmden de farklıdır, zira anarşizm bir kurum olarak devleti ortadan kaldırmayı; terörizm ise çoğu zaman devletin hukuki-siyasi yapısını değiştirmeyi ya da bütünlüğünü parçalamayı hedeflemektedir." Öktem, 2004, s.135-136.

¹⁴ Ali Çağlar, "Terör ve Örgütlenme", *TODAİE Amme İdaresi Dergisi*, Vol: 30, No: 3, 1997, s.120 ve M. Sami Denker, *Uluslararası Terör: Türkiye ve PKK*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1997, s.3-4.

¹⁵ Hamide Zafer, *Ceza Hukukunda Terörizm: Milletlerarası Metinler ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununun Işığında*, Beta Yay., İstanbul, 1999, s.10.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

meşruiyetini ortadan kaldırmaktadır. Terörizm tanımında karşılaşılan esas sorun, bağımsızlık mücadelesi çerçevesinde gerçekleştirilen eylemlerle terör eylemleri arasındaki karışıklıktan kaynaklanmaktadır. Böylesi bağımsızlık hareketlerini ideolojik nedenlerle ya da sadece menfaatleri gereği destekleyen devletlerle bu eylemin acısını bilen, her türlü olumsuz sonucu yaşayan devletler aynı terörizm tanımı üzerinde uzlaşmamaktadır.¹⁶ Sınırın bir tarafında en kabul edilemez en ağır suçları işleyen kişi ya da grup terörist olarak değerlendirilirken, sınırın öbür tarafına geçtiğinde, özgürlük savaşçısı ya da bir kahraman olarak görülebilmektedir.¹⁷ Ancak algı ve tanım bu kadar zıtlık arz etse de bazı ortak noktalarda fikir birliği sağlanmıştır. Bunlar: (i) Terörist davranışlarının motivasyonu [*siyasi ya da diğer*], (ii) Neye yönelik bir hedef olduğu [*savaşılan veya savaşılmayan*], (iii) Aktörler [*alt ulusal gruplar, gizli faaliyet gösterenler*], (iv) Amaçlar [*devlet kademesinde korku halkta dehşet yaratmak*], (v) Terörist gruplara katılanların niyetleridir.¹⁸

2. Terörizmin Unsurları

Terör veya terörizmin uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarındaki tanımlarında özellikle devleti ve sistemi hedef alan, sistemli bir şiddet hareketi olduğu genel kabul gören bir durumdur. “Terör siyasi amaçlar

¹⁶ Öktem, 2004, s.137 ve John Baylis, Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, 3rd Edition, New York, 2006, s.480. Bu konuda Dilmaç'ın tespitleri kavramlara bakış açısını çok güzel yansıtmaktadır: “Örneğin 1984 yılından itibaren şiddet eylemlerine başlayan PKK terör örgütü ABD tarafından 1997 yılında, Avrupa Birliği tarafından ise 2002 yılında terör örgütü olarak ilan edilmiştir. Filistin’de önemli siyasal rolü bulunan HAMAS, başta İsrail ve ABD ve birçok Batılı ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilirken Türkiye’nin bu konuda farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Çin’in Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Türklerin siyasal faaliyetleri Çin yönetimi tarafından tamamen terörist faaliyetler olarak ilan edilirken Türkiye başta olmak üzere ABD ve bazı Batılı ülkelerin tavrı aynı paralelde değildir. Benzer tavrı Rusya Federasyonu’nun kendi topraklarında yaşayan Çeçenlere karşı görmek mümkündür. Çeçenleri genel olarak terörist faaliyetlerde bulunmakla suçlayan Rusya Federasyonu ile Türkiye’nin konuya yaklaşımı aynı paralelde değildir. Bu tespitlerin hemen hepsinin temelinde devletlerin, örgütlerin ve kişilerin politik tavır ve yönelimlerinin başat rol oynadığı açıktır.” Sabri Dilmaç, *Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011, s.133.

¹⁷ A. Gani Yıldırım, “Terörizm ve Türkiye”, *Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu: (Terör, Etkileri ve Çözüm Önerileri: Bildiriler) 27-28-29 Mart 2000*, Ed. Eyüp G. İşbir, İbrahim Yılmazçelik, Ahmet Akşın, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ, 2000, s.681.

¹⁸ Alexandros Paraskevas, Arandell Beverly, “A Strategic Framework for Terrorism Prevention and Mitigation in Tourism Destinations”, *Tourism Management*, Vol: 28, s.1560’tan aktaran Murat Yeşiltaş, İlker Öztürk, Fatih Türkmen, “Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 2008, Cilt: 10, Sayı: 1, s.178.



için seyircide korku uyandırmak amacıyla, savaş ve tiyatronun sentezi, masum kurbanlara yönelik bir şiddet oyunu”¹⁹ şeklindeki tanım, terör ve şiddet ilişkisini açık bir biçimde ortaya koyar. Bunun yanında süre gelen akademik çalışmalarda terörizmin genel olarak şiddet mi, yoksa şiddetin özel bir biçimi mi olduğu üzerine bir fikir birliği yoktur. Ancak genel kanı, içerisinde üç temel unsuru: ideoloji, örgüt ve eylem taşımayan şiddet hareketlerinin terör olarak tanımlanamayacağıdır.²⁰ Çalışmanın bu bölümünde, terörizmin daha iyi anlaşılabilmesi için onu oluşturan unsurların kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır. Tanımlardan da hareketle terörizmin unsurlarının tespitinde mutlaka olması gereken üç ölçüt belirlemek mümkündür. Bunlardan birincisi saik, ikincisi fail üçüncüsü harekettir. Saik siyasal motivasyona (*ideoloji*), fail örgüte, hareket ölçütü ise eylem yani şiddete karşılık gelmektedir.²¹

2.1. İdeoloji

Terör faaliyetlerinde siyasal motivasyon ya da ideoloji terör eylemlerini diğer şiddet eylemlerinden ayıran en önemli ana unsur olarak karşımıza çıkar. Terör örgütlerinin dayanak ve hareket noktalarını ideolojileri oluşturduğundan, örgütsel yapı, eleman temini, uygulanacak programlar, eylemlerin biçim ve ihtivası mutlaka ideolojileri çerçevesinde belirlenir.²² Bu unsur, örgütün hareket noktasını oluşturur. Örgüt, organize olmuş, aynı ideolojiyi benimseyen ve aynı hedefe yönelmiş kişilerden teşekkül eder. Örgütsel yapılanma içerisinde gizlilik ve illegal çalışmalar ön plandadır. Terör örgütleri, şiddeti ise ideolojileri doğrultusunda belirledikleri hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanılmaktadır.²³ Terör örgütlerinin “siyasi eğitim” şeklinde adını verdikleri faaliyetin amacı, örgütün dayandığı temel ideolojiyi örgüt mensuplarına benimsetmek ve onları örgütün hedefleri doğrultusunda “bilinçlendirmektir.”²⁴ Siyasi ve ideolojik eğitim olarak da ifade edilebilecek bu süreçte temel amaç, örgüt mensuplarının örgüte bağlılıklarının sağlanmasıdır.



¹⁹ C. Cindy Combs, *Terrorism in the Twenty-First Century*, Prentice-Hall, New Jersey, 2000, s.8.

²⁰ Terör ve şiddet ayrımı hakkında detaylı bilgi için bkz. Y. Furkan Şen, *Şiddet ve Terör Ayrımı*, Yayımlanmamış Bitirme Tezi, Polis Akademisi, Ankara, 2000.

²¹ Dilmaç, 2011, s.109.

²² Davut Atlı, *Terörle Mücadele Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2002, s.25.

²³ Önder Yücebaş, *Suç Ekonomisi ve Terörizmin Finansmanı*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2011, s.162.

²⁴ Tuğçe Gençtürk, *Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar*, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2012, s.3. [Erişim: <http://sam.baskent.edu.tr/raporlar.php> (19.12.2012)]

Örgüte bağlılık, kişinin ideoloji sayesinde tahayyül ettiği düzen ve hayali yapı neticesinde hayat bulur. Terör örgütü üyesinin en önemli sermayesi o örgütün sahip olduğu ideolojidir. Bu bir bakıma kişinin hayalidir. Bu hayal, örgüt adına geçmiş, yaşanan zamanı ve geleceği açıklar; üyelerin düşüncelerini ve anlayışını biçimlendirir; karşısında olduklarına inandıkları yasal düzene karşı silahlı mücadeleyi haklılaştırır; teşvik ederek devamını sağlar.²⁵ Hayatlarının amacı olarak belirledikleri bu felsefeden dolayı da amaçlarına ulaşmada engel gördükleri her türlü düzeni, yapıyı, kişiyi ortadan kaldırmak; etkisizleştirebilmek için mücadele yöntemleri geliştirir.²⁶

Şiddet içeren bir hareketin bünyesinde ideoloji bulunmuyorsa terörden bahsetmek pek mümkün değildir. Aynı şekilde bünyesinde şiddet barındırmayan ideoloji de terörizm olarak nitelendirilemez. Terör yaratan her türlü eylem, kendisini ve hareket tarzını tanımlarken, temel aldığı ideolojiyi bu hareket tarzının başlangıç noktası olarak belirler. İdeolojik yön, katı kurallarla korunmakta, sempatizanların bağlılığı için her tür propaganda yine örgüt tarafından sürdürülmektedir.²⁷ Böylelikle ideoloji, propagandadan şiddete kadar her tür eylemin öncüsü olurken, ideolojinin beslenmesi ve sürekliliği için de yine propaganda ve şiddet birer araç hâline gelir.

2.2. Örgüt

Örgüt kavramından, ortak bir amaç ya da bir eylemi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurum veya kişilerin oluşturduğu bir bütün anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, örgütün, organize bir yapı içerisinde, aynı ideolojiyi benimseyen ve aynı hedefe yönelmiş kişilerden oluştuğunu ifade etmek yanlış olmaz. Terör örgütleri de belli bir örgütsel yapılanma içerisinde, aynı amaç etrafında bir araya gelen ve aynı hedefe yönelmiş kişilerin organize bir şekilde eylem ve şiddet hareketlerini gerçekleştirmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, terörizmin tanımında yer alan hususlara ulaşmak için kurulan örgütü veya terörizmin ulaşmak istediği hedefleri gerçekleştirebilmek için kurulan örgütlenmeyi “terör örgütü” olarak tanımlamak mümkündür.²⁸

²⁵ Aytekin İleri, “Teröristin Sosyo-Psikolojik Profilinin Terörle Mücadeledeki Yeri ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde 1.Milletlerarası Doğu Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu: (Terör, Etkileri ve Çözüm Önerileri: Bildiriler) 27-28-29 Mart 2000*, Ed. Eyüp G. İşbir, İbrahim Yılmazçelik, Ahmet Akşın, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ, 2000, s.353.

²⁶ Dilmaç, 2011, s.142.

²⁷ Öztürk ve Çelik, 2009, s.88.

²⁸ Dilmaç, 2011, s.175.



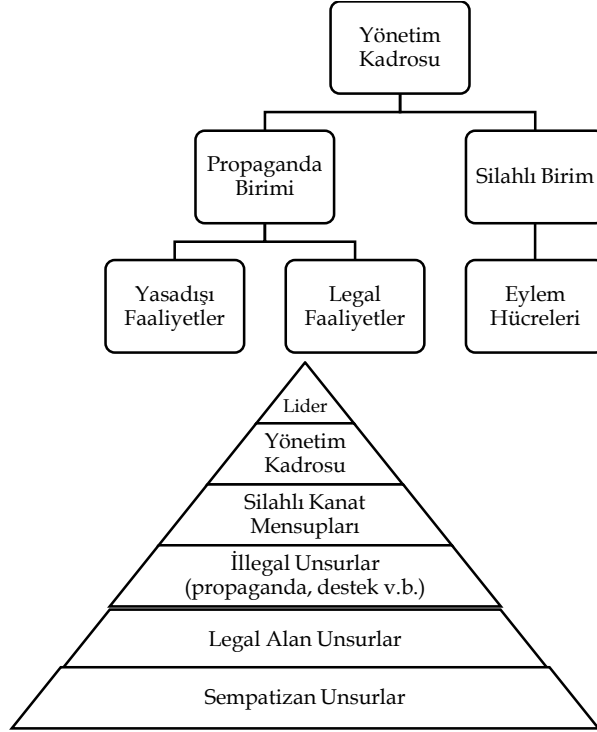
Terör örgütlerinin yapısı, illegal teşkilatlanmayı ve üst seviyede gizliliği içerir. Terörist yapılarıdaki örgütlenme, merkezi yapılanma ve buna bağlı silahlı yapılanma ile propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü bir yapıdan oluşur. Bu yapı içerisinde, çoğunlukla örgüt lideri ile ona bağlı üst düzey sorumlular ve daha alt düzeydeki bölge, il ve birim sorumluları silsilesi yer alır. Bu yapılanma içerisinde illegal ve gizlilik ile birlikte, geniş kitlelere ulaşmak için legal yapılanmalar da aynı ölçüde önemlidir. İllegal faaliyetler, legal alandan öne çıkan sempaticianların illegal alana kaydırılmaları süreklilik kazanır.²⁹ Terör örgütlerinin yapılanmasını ise aşağıdaki gibi şemasal biçimlerde ifade etmek mümkündür³⁰:



²⁹ Genel anlamıyla terör örgütlerinin yapısı ve faaliyetleri incelendiğinde, yasal olarak teminat altına alınan temel hak ve özgürlüklerin son derece istismar edildiği görülmektedir. Siyasi parti kurma, herhangi bir siyasi partiye üye olma, partiden ayrılma, düşünce ve kanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, basın hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, sendika kurma ve üye olma hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerin zaman zaman istismar edilerek terör örgütünün propagandası haline getirildiği örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda hemen hemen tüm terör örgütlerinin yasal boşluk ya da demokratik hakların kötüye kullanılması ile örgüte üye sağlama ve faaliyet alanını geniş bir çevreye yayma amacıyla oldukları bilinen bir gerçektir. Bkz. Öztürk ve Çelik, 2009, s.89.

³⁰ Dilmaç, 2011, s.176 ve 178.

Terörün Toplular Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği



Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Örgütlenme, terör örgütlerinin vazgeçilmez en önemli unsurudur. İdeolojik mücadelenin en yoğun ifadesi örgütlenme biçimiyle kendisini gösterir. Ancak buradaki örgütlenme biçiminin amacı etkili ve yeterli silahlı eylemin belli bir sistem ve gizlilik içerisinde yürütülmesine yöneliktir. Hiyerarşi ve katı disiplin bu yapılanma içerisinde kendini gösteren önemli kurallardır. Bir terör örgütünün işleyişini sağlayacak başlıca kurallarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür³¹:

(i) *Gizlilik*: Terör örgütleri, devlete ve dolayısıyla güvenlik güçlerine karşı yasadışı ve şiddet içerikli faaliyetlerde bulduklarından dolayı, güvenlik güçlerinin operasyonlarından korunmak ve mensuplarını deşifre etmemek ya da yakalanmalarını önleyebilmek için bütün faaliyetlerini gizli şekilde gerçekleştirmek zorundadır. (ii) *Merkeziyetçilik*: En alttaki örgüt üyesinden başlamak üzere her örgüt üyesinden bir üstündeki sorumlu vasıtasıyla lidere kadar giden katı bir hiyerarşi içerisinde, tamamen merkezi yönetim ilkeleri uygulanır. Bu yaklaşımda alt seviyede bulunan örgüt üyelerine hiçbir şekilde inisiyatif tanınmaz ve en küçük adımlar bile merkezin

³¹ Dilmaç, 2011, s.192-202.





bilgisi, kontrol ve talimatları çerçevesinde atılır. (iii) *Denetim (Rapor ve Talimat)*: Her seviyedeki örgüt mensubunun, kendi üstlerinde yer alan sorumlular aracılığıyla, hiyerarşik bir yapı içerisinde lidere kadar uzanan bir sistem içerisinde, günlük yaşantılarındaki hususlar dâhil olmak üzere, yaptıkları bütün faaliyetler ve gelişmeler hakkında rapor yazmak suretiyle sağlanmaya çalışılır. Bu denetim üstten alta ve aşağıdan yukarıya doğru olacak şekilde gerçekleşmektedir. (iv) *Kollektif Düşünce ve Hareket*: Terör örgütlerinde, örgütün lider kadrosunun belirlediği strateji esastır ve bu noktada herkes aynı şekilde düşünmek ve hareket etmek zorundadır. Terör örgütlerinde kişisel düşüncelere ve davranışlara kesinlikle izin verilmez ve ağır şekilde cezalandırılır. Örgütün bütünlüğünü sağlama, katı kurallara bağlı olarak yönetimi sağlama ancak kollektif düşüncenin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Kollektiflik, bireysel davranış ve faaliyetleri önleme, örgütün kadrolarından halk ilişkisine kadar bir bütün olarak kavranmasını sağlamaktadır. (v) *Toplantı*: Terör örgütü, merkezi yapıya bağlı birim ve bunlara bağlı hücrelerden oluştuğundan, örgüt yönetimi bu yapıları farklı şekillerde bir araya getirmek suretiyle örgütün yönetilmesini sağlar. Örgütsel bütün kurallar belirli bir sistem içerisinde planlanan ve gerçekleştirilen toplantılarda alınır ve uygulamaya geçirilir. (vi) *İnisiyatif*: Örgütün amaçları ve lider kadronun emirler doğrultusunda, örgüt mensuplarının, kendi sorumluluk alanı içerisine giren konulara bireysel anlamda müdahale edebilmeleri demektir. İnisiyatif kullanma, örgüt militanlarının, örgüt yönetiminin talimatlarını uygulamada bireysel çabalarını ortaya koymalarına ve kendilerini ispatlamalarına imkân tanımaktadır. İnisiyatif, örgüt mensuplarına kolektif anlayışın dışına taşmasına imkân tanımaz. (vii) *Özeleştirisi*: Her seviyedeki örgüt mensuplarının, örgüt dışı ve örgüt içi gelişmeleri, olayları ve kişileri, eksik, hatalı, zayıf, güçlü ve doğru yönleriyle değerlendirerek ortaya koymaları eleştiri ve özeleştirisi olarak adlandırılır. Terör örgütleri, çok katı uygulamalarla mensuplarını sınırlamakta ve denetim altında tutmaktadırlar. Bu nedenle, raporlama yolu ile edindikleri bilgilerden de faydalanmak suretiyle, en ufak bir şüphe duydukları olay ve kişi davranışları konusunda, sorumlu örgüt mensubundan özeleştirisi yapmasını isterler. Bu talep sözlü olabileceği gibi, genelde yazılı olarak istenmektedir. Bu uygulama ile örgütün katı kurallarına aykırı olabilecek en ufak hataları, örgüt içerisinde birliği bozucu davranışları daha başında tespit ve önleme, talimatlara bağlı kalınmasını sağlama hedeflenmektedir. (viii) *Disiplin*: Disiplin, ortak tavır ve davranışların geliştirilmesi, verilen emirlerin ve görevlerin en iyi şekilde yapılabilmesi için kaçınılmaz görülür. Katı bir

disiplin anlayışının egemen olduğu terör örgütlerinde üst yönetimin veya sorumlu kişilerin emir ve talimatlarına uymamak, savaştırmak veya bunlarda değişiklik yapmak kabul edilemez. Terör örgütleri, özellikle polis takibi ve operasyonlarından zarar görmemek için, çok sıkı bir disiplin içerisinde faaliyetlerini organize etmektedirler.

2.3. Şiddet

Belli bir ideoloji içerisinde örgütlenerek amaçlarına ulaşmak isteyen grupların diğer bir önemli unsuru ise eylemdir. Buradaki eylemden kast edilen şiddet içeren tutum ya davranıştır. Bu yaklaşımla, şiddet, terörün hem aracı hem de ön şartıdır. Ancak, burada sözü edilen şiddet, mala ve şahsa karşı olduğu gibi, spesifik bir eylemden veya genel bir korku hâlinde nitelik olarak farklılık gösterir.* Spesifik şiddet, siyasal amaç taşımayan, yok etmeye kadar varan, bütün zarar verici saldırıları kapsar. Şiddet ile ilgili tanımlara bakıldığında da, ortak noktanın fiziki güç kullanılması olduğu görülür.³² Ancak burada şiddeti terör örgütlerinin başvurduğu eylemler bağlamında, yani siyasal şiddet olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Siyasal şiddet, en genel şekilde: amacı, yöneldiği hedefler, seçtiği kurbanlar, çevreleyen şartlar, yerine getirilmiş biçimleri ve sonuçları itibarıyla siyasal önemi haiz olan ve karışıklık yaratan, hasara uğratan ve zarar veren eylemler olarak tanımlanabilir.³³ Farklı bir anlatımla siyasal şiddet, devlet gücünü etkileme, ele geçirme veya koruma amacıyla yapılan siyasi mücadele sürecinde işlenen her türlü şiddet davranışdır.³⁴ Görüleceği üzere, şiddetin siyasallaşması, başvurulan şiddetin meşru yönetimlere veya halka yönelik olarak, siyasal sonuçlar elde etmek



* Siyasi iktidarın belirleyici niteliği olan zor (force) kullanma tekeli ile şiddet karıştırılmaması gereken iki kavramdır. Siyasi iktidar, toplum düzeninin korunması için fertleri zorlar. Ancak bu işlevi, hukuki yaptırımlara başvurmadan önce, ikna, engelleme, sınırlama, caydırma gibi eğitim ve telkin yollarını kullanarak yerine getirir. Siyasi iktidarın kullandığı zorlama araçlarının hepsi genel kabul görmüş, meşruluk kazanmış araçlardır. Temelde, iktidarın bünyesinde şiddet yoktur. Fakat iktidarın meşruluğuna meydana gelecek zayıflama, onu şiddet kullanmaya yöneltebilir. Bu noktada zor, şiddetin bir ögesi haline gelir. ABD Milli Komisyonu'nun şiddet üzerine hazırladığı raporda, bu iki kavram arasındaki fark açıkça belirtilmiştir. Rapora göre, meşru devlet kullanımı olarak zor, hukuki ihlallerin engellenmesi, sınırlanması ve cezalandırılmasını kapsar; şiddet ise, hukuki müeyyide ve anayasal meşruiyetten yoksun olduğu için esas itibarıyla keyfidir. Y. Furkan Şen, "Siyasal Şiddet ve Terör -Felluce Saldırısı-", *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar -Göç, Etnisite, Milliyetçilik, Kürtçülük, Laiklik*, Yargı Yay., 2006, Ankara, s.212.

³² M. Şükrü Alparslan, *Kriminoloji ve Hukuk Açısından Tedhişçilik*, Teknik Yay., İstanbul, 1983, s.42-43. Ayrıca bkz. Hayati Hazır, *Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yay., Ankara, 2001.

³³ Şen, 2000, s.18.

³⁴ H. İbrahim Bahar, *Sosyoloji*, USAK Yay., Ankara, 2009, s.240.

amacıyla kullanılması durumunda ortaya çıkar.* Şiddet, yasadışı ve meşru olmayan şekilde siyasal bir sonuç elde etme amaçlı olarak kullanıldığında siyasallaşır. Bu bağlamda terör örgütleri de siyasal etkilere yol açabilmek için şiddete başvurur.³⁵

Terörizm de belli amaçlara ulaşmak için şiddet kullanılmasını meşru gören bir anlayışa sahiptir. Adlarını kamuoyuna duyurmak, savundukları veya inandıkları amacı gerçekleştirmek arzusunda olan terör örgütleri, “silahlı mücadele” adı verilen şiddet uygulamalarıyla kendini göstermekte, şiddet yoğunlaştıkça toplum içerisindeki korku ya da dehşet artmaktadır. Şiddet hareketleri, terör örgütlerinin propaganda malzemeleri arasında en önemlilerindedir. Zira örgüt, böylelikle kendi tabanını da zor ve tehdide dayalı bir tarz sergileyerek korumakta ve yeni alan oluşturabilmektedir.³⁶ Özetleyecek olursak, terör örgütleri şiddette başvurarak üç amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir: (i) Örgütün güçlü olduğunu ve şiddetle taleplerini yerine getirecek imkân ve kabiliyetlere sahip olduğunu göstererek kendi taraftarları arasında örgüte bağlılıklarını artırmak. (ii) Örgütle arasında mesafe koymak isteyen, örgüte maddi veya farklı şekillerde yardımda bulunmak istemeyenlere gözdağı vererek yasa dışı faaliyetlerini sürdürmek. (iii) Örgüt silahlı mücadele yaparak devletin de kendisiyle benzer bir mücadele yapmasını sağlayarak bir savaş görüntüsü ortaya koymak ve destekçilerinin yardımlarını sürekli hâle getirmek.³⁷



* En istikrarlı demokrasilerde bile zaman zaman ortaya çıkması ihtimal dâhilinde olan siyasal şiddet, terörizmden daha çok demokrasiyi tehdit etmektedir. Ancak, tüm gözler terörizme çevrilmiş, bütün tedbirler buna göre alınmıştır. Buna karşılık, çok geniş çaplı ve karmaşık siyasal şiddet, sadece karar alma mekanizmasını etkilemekle kalmaz, zamanla demokrasinin zayıflamasına da yol açar. Hükümetlerin bu konuda başarısız kalması, vatandaşlar arasında ikilem oluşturacak ve otoriter eğilimlere destek verme ihtimallerini de artıracaktır. Demokrasi için siyasal şiddetin asıl tehlikesi budur. Toplumda meydana gelebilecek karışıklık insanları, son çare olarak, ister istemez otoriter güçlere itecektir.

³⁵ Nilüfer Karacasulu, Şevket Ovalı, “Terör: Kavramsal Çeşitlilik”, *Mülkiye*, Cilt: XXVIII, Sayı: 243, 2004, s.54.

³⁶ Öztürk ve Çelik, 2009, s.89.

³⁷ Bekir Çınar, “Terör Eylemleri Olarak Sivil İtaatsizlik vs. Şiddet”, *Zaman*, 14 Aralık 2012, s.26. Terör örgütlerinin amaçlarını gerçekleştirmek için uyguladıkları yöntemlerden/eylemlerden sivil itaatsizliğin mi yoksa şiddetin mi daha etkili olduğu zaman zaman tartışılmaktadır. Sivil itaatsizlik, sivil yönetim tarafından uygulanan yasaların özüne uyararak yasalara riayet etmeme, karşı koyma anlamına gelmektedir. Yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan, vicdani ancak yasal olmayan politik bir eylemdir. Bireysel bir tutum şeklinde olabileceği gibi zamanla toplumsal karakter de gösterebilir. Henry David Thoreau (1817-1862), Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948), Martin Luther King (1929-1968), Rosa Louise Parks (1913-2005), Nelson Rolihlahla Mandela (1918-) gibi isimler sivil itaatsizliğin

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

Terörizmin unsurları ayrı ayrı ele alındığında bizleri farklı sonuçlara götürebilmektedir. Burada asıl olan terörizmden bahsedilebilmesi için yukarıda ifade edilen tüm unsurların eylem faaliyetlerinin içerisinde olması gerektirir. Aksi takdirde karşımıza terörizmden çok farklı olarak “siyasal faaliyet”, “bireysel suç” ya da “organize suç” kavramları çıkar. Dilmaç, bu ayrımı tablo üzerinde çok güzel özetlemiştir³⁸:

Unsurlar ve Faaliyetin Niteliği

İDEOLOJİ	ÖRGÜT	ŞİDDET	FAALİYETİN NİTELİĞİ
VAR Yasal	VAR Yasal	YOK	Siyasi faaliyet / YASAL
VAR Yasadışı	VAR Yasadışı / GİZLİ	YOK	Siyasi faaliyet / YASADIŞI
VAR	YOK	VAR	Bireysel suç*
YOK	VAR	VAR	Organize suç
VAR	VAR	VAR	TERÖRİZM

* Bir kişinin, siyasal nedenlere bağlı olarak gerçekleştirdiği eylem/ler literatürde bireysel terörizm olarak yer almakla birlikte, bunun yerine bireysel suç kavramının kullanılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

3. PKK Terör Eylemleri ve Ağrı Bunalmı

Terörizmin en önemli amacı, inanılan ideolojiye ya da davaya kamuoyunda dikkat çekmektir. Bu dikkat çekme ise şiddet eylemleri sonrasında toplumda meydana gelen korku ve dehşet hissiyatıyla hayat bulmaktadır. Korku ve dehşet sonrasında ise varılmak istenilen nokta “taraf olma” ya da “olmama” ikilemini toplum içerisine yaymaktır. Terörizm, bu saikle hareket ederek “insanlara tarafsız olma hakkını yasaklamakta, onların zihinsel ve duygusal masumiyetini yok etmekte, şiddet ortamına çekmekte ve

kullanımı açısından temel örneklerdir. Yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında, terör örgütlerinin çok ender olarak şiddet dışı eylemleri birer yöntem olarak seçtikleri görülmektedir. Bu noktada terör örgütlerinin sivil itaatsizlik olarak adlandırılacak oturma eylemi, açlık grevi, konuşmama, ölüm orucu gibi eylemlere çok az müracaat ettikleri bilinmektedir. Sivil itaatsizlik, şiddet eylemlerinin tersine daha fazla insanın örgüte sempatiyle bakmasını sağlamakta, ulusal ve uluslararası farklı baskı gruplarının devreye girmesiyle amaçlanan sonuçlara daha kolay ulaşılmaktadır. Bu nedenle terör örgütleri üye sıkıntısı çektikleri dönemlerde veya kısa sürede sonuç almayı istedikleri talepleri söz konusu olması durumunda sivil itaatsizliği bir eylem olarak tercih ettikleri görülür. Son dönemlerde Türkiye’de yaşanan açlık grevi/ölüm orucu eylemlerini de bu bağlamda değerlendirmek yanlış olmaz. Bkz. Çınar, 2012, s.26.

³⁸ Dilmaç, 2011, s.117.



toplumun şiddet yoluyla siyasallaşmasına, kutuplaşmasına yol açmaktadır.”³⁹ Farklı kutuplar arasında meydana gelen çatışmaların sonucunda ise toplumun birlik ve bütünlüğü bozulmaktadır.

Kazananı olmayan, kuralsız, sinsî ve yıkıcı bir savaş olan terörizm, dönemsî olarak Türkiye gündeminden düşse de tehdit olma özelliğini her zaman korumuş ve istikrarın sağlanması, huzur ortamının oluşturulmasına engel bir faktör olarak mevcudiyetini sürdürmüştür.⁴⁰ Türkiye’deki terör örgütlerini (i) *Sol Terör Örgütleri*, (ii) *Bölücü Terör Örgütleri* ve (iii) *Sağ Terör Örgütleri* olmak üzere üç ana bölüme ayırmak mümkündür. Çalışmanın ana konusu olarak PKK terör örgütü, gerek ideolojik yapılanması gerek eylemlerindeki amaç ve gerekse uyguladığı şiddet onu tam da terörizmin başat kaynağı kılmış, üyelerini de su götürmez bir şekilde terörist. Bu kapsamda PKK’nın eylemlerini yoğun bir şekilde gerçekleştirdiği Doğu Anadolu tecrübesi, onun etnik yapıdan hareketle “bölücülük” ya da “ayrılıkçılık” üzerinden beslendiğini ve şiddet eylemlerini bu maske altında gerçekleştirdiğini gösterir. İstikrarın ve huzur ortamının bozulması noktasında Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Ağrı ili ise bu konunun en büyük mağduru olarak karşımıza çıkar.

34



1974 yılında Ankara Yüksek Öğrenim Derneği (AYÖD) isimli gençlik organizasyonu içerisinde faaliyet gösteren Abdullah Öcalan, Kesire Yıldırım (Öcalan), Haki Karaer, Cemil Bayık, Kemal Pir isimli şahıslar Ankara’nın Tuzluca semtinde yaptıkları bir toplantıyla PKK’nın (*Partiya Karkeren Kürdistan/Kürdistan İşçi Partisi*) ilk temelini atmışlardır. Daha sonra PKK, Abdullah Öcalan ve bir grup arkadaşı tarafından 1978 yılında Diyarbakır-Lice’de kurulmuştur. 27 Kasım 1978 tarihinde gerçekleştirilen 1. Kuruluş Kongresi, ideolojik oluşum döneminin ardından profesyonel bir örgüt kurma, bu örgütün amacını, stratejisini ve faaliyet metotlarını uygulamaya koyma olarak gerçekleştirilmiştir. 1984 yılından itibaren, PKK terör örgütünün silahlı eylemlere başlamasıyla birlikte, terör ülke gündeminde en ön sıradaki yerini almaya başlamıştır. Bu dönemde belirleyici olan ve

³⁹ Gençtürk, 2012, s.5.

⁴⁰ Halil Karataş, *Kelimelerle Terör*, Kilim Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.18. Karataş’ın bu çalışması, Türkiye’deki terör örgütlerinin gerek ideoloji gerek örgütlenme ve gerekse uyguladıkları eylem/şiddet unsurları açısından topluca değerlendirilmesi ve okuyucuya bir bütün halinde sunulması noktasında bir ilktir. Bu kapsamlı ve uzun soluklu çalışmada Türkiye’deki terör örgütleri (i) *Sol Terör Örgütleri*, (ii) *Bölücü Terör Örgütleri* ve (iii) *Sağ Terör Örgütleri* olmak üzere üç ana bölüme ayrılarak incelenmiştir. Ayrıca çalışmanın sonuna terör ve terörizm kavramlarının karışık yapısını çözmeye yardımcı olabilmesi amacıyla bir “terim sözlüğü” eklenmiştir.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

öncelikli güvenlik sorunu teşkil eden PKK terör örgütünün faaliyetleri olmuştur. Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyen PKK, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, ayrı bir devlet veya federatif yapı kurma amacıyla, etnik kimliği temel alan ve yaygın şiddet içeren bir terör hareketi başlatmıştır. PKK terör örgütünün kanlı şiddet eylemleriyle birlikte Türkiye'de terör yeni bir süreç kazanmıştır. PKK, zaman içerisinde örgütlenmesini yurt dışına da taşımak ve bazı devletlerden de doğrudan veya dolaylı yardım almak suretiyle, imkân ve kabiliyetlerini arttırmıştır.* Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmaları gerektiğini savunan PKK terörü ile birlikte ülke gündeminde üst sıralara çıkan ve bağımsız bir "Kürdistan" devleti kurmayı hedefleyen bu süreci Türkiye açısından "Bölücü Terör" ya da "Ayrılıkçı Terör" dönemi olarak da adlandırmak mümkündür.⁴¹

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

* Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) uzmanlarından Nihat Ali Özcan ve H. Erdem Gürkaynak, 2001-2011 arası dönemde çeşitli nedenlerle ölen (çatışma, hastalık, örgüt içi infaz v.b) 1.362 PKK terör örgütü üyesi (1.196'sı erkek ve 166'sı kadın) üzerinden, cinsiyet, doğum yeri, dağ kadrosuna katılım yaşı, katılım yeri, katılım yılı, öldükleri iller, yıllar ile örgütte bulunma süreleri ve katılım oranları ile bazı veriler arasındaki ilişkileri incelediği araştırmada çok çarpıcı verilere ulaşmıştır: PKK terör örgütünün dağ kadrosunda bulunan üyelerinin %88'i erkek, %12'si kadındır. Örgüte en genç katılım yaşı 9, en yaşlı katılım yaşı ise 42'dir. En genç ölen 14, en yaşlı ölen 48 yaşındadır. En fazla örgütte bulunma süresi 28 yıldır. PKK'nın dağdaki üyelerinin %43,6'sı 18 yaşın altında, yani çocuktur. %33,4'ü 16-18 yaş arasında, %9,2'si ise 15 yaşın altındadır. 19 yaş ve üstünün oranı ise %57,3'tür. Teröristlerin ortalama yaşı 19'dur. Teröristlerin doğdukları ülkeye göre dağılımı açısından %73,3'ü Türkiye, %12,4'ü Suriye, %9,8'i İran, %3,7'si Irak, %0,3'u Avrupa, %0,2'si de diğer ülkelerden meydana gelmektedir. Teröristlerin doğdukları illere göre dağılımında ise, %16,2'si Diyarbakır, %12,8'i Mardin, %8,5'i Van, %6,9'u Şırnak, %6,6'sı Hakkâri doğumludur. Ağrı doğum teröristler ise %2,1 oranla on üçüncü sırada yer almaktadır. Teröristlerin örgüte katıldıkları illere göre dağılımında ilk sırada %17,6 ile Diyarbakır yer alırken, %15,7 ile İstanbul ikinci sırada, üçüncü sırada %10,8 ile Mardin, dördüncü sırada %9,8 ile Van, beşinci sırada %6,8 ile Şırnak gelmektedir. Ağrı %1,7 ile on ikinci sırada yer almaktadır. Örgüte en fazla katılım, Abdullah Öcalan'ın yakalandığı 1999 yılında olmuştur. 1999'da örgüte yurtdışından katılım oranının yurtiçinden katılımın önüne geçmesi de dikkat çekici bir veridir. Dağdaki teröristlerin %79,4'ü Türkiye, %17,6'sı Irak'ta, %2,6'sı İran'da, %0,3'ü Suriye topraklarında ölmüştür. Yine dağdaki teröristlerin %18,2'si Şırnak'ta, %13,4'ü Tunceli'de, %10,4'ü Siirt'te, %10,3'ü Hakkâri'de, %9,5'i Bingöl'de ölmüştür. Ağrı'da ölen teröristlerin oranı ise %1,5'tir. Teröristlerin örgütte bulunma süreleri aynı zamanda hayatta kalma süresi olarak belirlenmiş ve bu süre 6,5-7 yıl şeklinde hesaplanmıştır. Ortalama ölüm yaşı 26-27'dir. Kadınların örgütte kalma yaşı erkeklerden fazla olup, kadınlar ortalama 8,3 yıl örgüt içerisinde kalmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1329236045-1.ARASTIRMA.pdf> [Erişim: 15.01.2013]

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karataş, 2008, s.75-91; Dilmaç, 2011, s.75-77; Şen, 2006b, s.343-382. Ayrıca "Kürtçülük" hareketlerinin tarihsel gelişimi ve PKK terör örgütünün bu hareketi silahlı kol olarak üstlenişinin anlatıldığı geniş kapsamlı bir çalışma için bkz. Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük I -1787-1923-*, Bilgi Yay., Ankara, 2007 ve Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük II -1924-1999-*, Bilgi Yay., Ankara, 2009.



Özellikle PKK terör örgütünün eylemleri 1990'dan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölge halkını son derece mağdur etmiş ve bu bölgelerin/illerin “*Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*”nda geride kalmasının başlıca nedenleri arasında yer almıştır. Terör eylemleri, tarımdan hayvancılığa turizmden insan göçüne kadar her alanda olumsuz etkisini göstermiş ve bölge halkının yaşamında kırılma noktasına neden olmuştur. Bu konuları ayrı başlıklar altında incelemeyi önce Ağrı hakkında kısaca bilgi vermek çözümlenemeye ve konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Doğu Anadolu Bölgesi kendi içerisinde dört bölüme ayrılır. Bu bölümler (i) Yukarı Fırat Bölümü, (ii) Erzurum Kars Bölümü, (iii) Yukarı Murat-Van Bölümü ve (iv) Hakkâri Bölümü olarak isimlendirilir. Ağrı, Doğu Anadolu'nun Yukarı Murat-Van Havzası/Bölümü denen kısmında konumlanmıştır. Ağrı'nın doğusu İran topraklarıyla sınırlıdır. Kuzeyinde Kars ile Iğdır, Batısında Erzurum ve Muş, Güneyinde Van ve Bitlis bulunur. Türkiye'nin Himalayası olarak adlandırılabilir Ağrı, Türkiye'nin en yüksek bölgelerinden biri olup rakım 1640 metre, yüzölçümü 11.376 km²'dir. Topraklarının %46'sını dağlık alanlar, %29'unu ovalar, %18'ini platolar %7'sini yaylalar oluşturur. Türkiye'nin en yüksek dağı olan ve şehre ismini veren Ağrı Dağı da (5137 m.) bu ilin sınırları içerisinde** Ağrı'da, Doğu Anadolu karasal iklimi hâkimdir ve Kış mevsimi çok sert geçmektedir. Bir yılın hemen hemen yarısının Ağrı'da kış olması, erken ve geç donların her yıl meydana gelmesi, buna karşılık yazların kısa ve kurak geçmesi iklimin sosyal



** Ağrı kelimesinin menşei ile ilgili farklı varsayımlar bulunmaktadır. Çeşitli tarihlerde Ağrı'ya *Argı*, *Han Argı*, *Arguri*, *Arkuru*, *Arkdağ* denilmiştir. Selçukluların bu bölgeye yerleşmesinden sonra *Eğri Dağı*'na Ağrı Dağı ismini verdikleri bilinmektedir. Bazı tarihçiler ise Ağrı ve havalisine *İskit Yurdu* demişlerdir. Zamanla Ağrı Dağı, Ağrı şekline dönüşmüştür. Günümüzde bazı Batı toplumları ve özellikle Ermeniler Ağrı'ya *Ararat* diyorlarsa da bu kullanım kasıtlı ve siyasi. Bu nedenle bazı din kitaplarında ve tarihlerde geçen *Ararat* adının kullanımı yanlıştır. Zira Tevrat'ta “*Ararat Dağları*” ibaresi bir kez geçmektedir. *Ararat*, Urartular ile ilgili bir terimdir. Urartuların adı Tevrat'ta *Ararat* şeklinde yer almaktadır. Urartu adının bir kavme Güneydeki Samiler tarafından verildiği ve bunun “Urartu” (Yukarı ülke, yüksek memleket) anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Küçük Arsaklı Devleti zamanında memleket başlıca 15 eyalete ayrılmıştı. Bunlardan hükümdarın yazlık ve kışlık başkentlerinin bulunduğu Yukarı Aras Boyu ve Ağrı Dağı çevresine *Ararat* eyaleti adı verilmiştir. Anlaşılacağı gibi Ararat, Ağrı Dağı'nın adı değil bu bölgenin Urartu ve Arsaklılar dönemindeki ismidir. Bununla birlikte yine bazı tarihçiler, Ağrı adının Türkçedeki yüksek anlamına gelen *Ağrı* veya *Ağru* kelimesinden geldiğini öne sürmektedir. Ayrıca Ağrı kelimesinin Arapçada muhteşem demek olan Ağrı ile ilgili olduğu da bilinmektedir. Ağrı ve çevresinin tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın Hatunoğlu, Abdülkadir Gül, *Ağrı İli ve Havalisi Tarihi*, Ağrı Valiliği Kültür Yay., No: 1, Ağrı, 1999.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

ve ekonomik faaliyetler üzerinde etkisini artırmaktadır. İlk nüfus sayımından (1927) son nüfus sayımına kadar (2010) Ağrı'nın nüfusu yaklaşık 5 kat artmış olup şuan için mevcut nüfus 542.022'dir. Bu nüfusun yaklaşık %51'i il ve ilçe merkezlerinde yaşarken %49'luk diğer kısmı belde ve köylerde ikamet etmektedir. Bu durum Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Zira Türkiye nüfusun % 76,8'i il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, %23,2'si belde ve köylerde yaşamaktadır.⁴²

“İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”* verileri incelendiğinde Ağrı, 1996, 2003 ve 2011 yılında bu listenin sonlarında yer almaktadır. Ağrı, 1996'da 74. sırada (1996 yılı itibariyle Türkiye'de 76 il bulunmaktadır) 2003 yılında 80. ve 2011 yılında ise 79. sırada yer almıştır. Ağrı'nın da bulunduğu beşinci derecede gelişmiş iller grubunda yer alan illerin tümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer almakta olup Ağrı Doğu Anadolu Bölgesi ortalamasının da altındadır. Ağrı'nın ilçelerine baktığımızda ise, toplam 872 ilçe üzerinden yapılan incelemede: Doğubayazıt 743, Patnos 805, Eleşkirt 813, Tutak 842, Taşlıçay 843, Hamur 863 ve Diyadin 867. sırada bulunmaktadır.⁴³

⁴² 2011 verilerine göre, 555.479'luk Ağrı nüfusun yaklaşık %53'ü (290.904 kişi) il ve ilçe merkezlerinde, yaklaşık %47'si (264.575 kişi) ise belde ve köylerde yaşamaktadır. İl ve ilçe merkezlerindeki nüfusun yaklaşık %48'i kadın, yaklaşık %52'si erkek, belde ve köylerde yaşayan nüfusun yaklaşık %49'u kadın %51'i erkek, toplam nüfusun ise yaklaşık %48'i kadından yaklaşık %52'si erkektir. Bu veriler, Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında, Ağrı'nın ortalamanın çok altında olduğu görülür. Türkiye nüfusunun %76,8'i (57.385.706 kişi) il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, %23,2'si (17.338.563 kişi) belde ve köylerde ikamet etmektedir. Genel nüfusun %50,2'sini (37.532.954 kişi) erkekler, %49,8'ini (37.191.315 kişi) ise kadınlar oluşturmaktadır. Daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı bilgi için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi> [Erişim: 01.03.2013].

* Bölgeler hatta iller arası gelişmişlik farklılıkları tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gözlemlenmektedir. Bölgeler arasındaki bu gelişmişlik farklılıklarını analiz edebilmek için bir takım sosyo-ekonomik gelişmişlik çalışmaları hayata geçirilmiştir. Bu çalışmaların en bilineni, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından ilki 1991 yılında yapılan ve sonra 1996, 2003 ve 2011 yıllarında tekrarlanan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” (SEGE) çalışmasıdır. İllerin ve coğrafi bölgelerin ülke içindeki ekonomik ağırlığı ve potansiyeli, sosyal gelişmişlik seviyesi, ortalama bireysel refah düzeyi, il ölçeğinde ekonomik ve soysa gelişmişlik ile bireysel refah arasındaki kümülatif denge ve veri teminine ilişkin süreklilik hususları gözetilerek, demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi gibi kategoriler olmak üzere fert başına düşen milli gelir, okur-yazar oranı, on bin kişiye düşen otomobil sayısı, asfalt yol oranı, bebek ölümü gibi çok geniş ve çeşitli değişkenler kullanılarak hazırlanmaktadır.

⁴³ Bülent Dinçer, Metin Özasan, Taner Kavasoglu, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yay., No: 2671, Ankara, 2003; Kıvılcım Eraydın, Bülent Dinçer, Metin Özasan, *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yay., Ankara, 2004.





Ağrı'nın da bulunduğu beşinci gruptaki tüm kentler, kalkınmada öncelikli iller kapsamındadır. Ülke topraklarının %18'ini, nüfusun ise ancak %10,1'ini oluşturan grupta, nüfusun %48'i kırsal alanda yaşamaktadır. Ülke genelinde kilometrekareye ortalama olarak 88 kişi düşerken, grupta 51 kişi düşmektedir. Nüfus artış hızı (binde 21,4) ülke ortalamasının (binde 18,3) üzerinde iken, doğurganlık hızı ortalamasının iki katıdır. Doğurganlık hızının oldukça yüksek olmasının yanında nüfus artış hızının kısmen düşük olması, gruptan diğer illere yoğun bir göç yaşandığını göstermektedir. Coğrafi olarak dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan gruptaki illerde, tarıma elverişli alanlar, diğer yörelere oranla daha azdır. Toplam istihdamın %69,3'ü tarım sektöründe çalışırken, sanayi sektörü istihdamı, ancak %3,9 düzeyindedir. Temel ekonomik faaliyetlerin tarım ve bu sektör içinde de büyük ölçüde hayvancılıkta yoğunlaşmış olmasına rağmen, tarımsal üretim değeri ülke tarımsal üretim değerinin %9,8'i düzeyinde kalmaktadır. Grup, tarımsal üretimin kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim değerinde de tüm gruplar içinde en düşük değere sahiptir. Bu iller grubunda, tarımsal verimlilik düşük olduğu gibi, tarım sektöründe önemli bir gizli işsizlik sorunu da bulunmaktadır. Grubu oluşturan illerde, temel ekonomik faaliyetlerden sanayi ve hizmetler sektörlerinin gelişmediği izlenmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtan değişkenler genel olarak incelendiğinde, beşinci derecede gelişmiş iller grubunun kademeli il grupları arasında en düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir.⁴⁴ Pek çok değişkene bağlı olarak oluşturulan bu listede, sonlara doğru illerin yoksullaştığı, halkın eğitim noktasında geri kaldığı, cinsiyet ayrımının en üst seviyede kendini gösterdiği, gelişmişlik düzeyi görece olarak düşük düzeyde bulunan bu gruptan diğer gruplara yoğun bir göç yaşandığı, yaşanan bu göç olgusunun ise grubun durgunluğuna ve gerilemesine de neden olduğu ve bu çalışmanın ana konusu olarak terör eylemleri bağlamında illerin bir güvenlik sorunu yaşadığı görülmektedir.

Ağrı özelinde karşılaşılan temel sorunlar özetlenecek olursa: coğrafi şartlar, güvenlik sorunu, personel durumu ve donanım, işsizlik ve ekonomik

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Gül, Bora Çevik, Eren Demir, *Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü Raporu, İstanbul, 2012; Bayram Ali Eşiyok, Faruk Sekmen, *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişimindeki Yeri ve Çözüm Önerileri*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yay., Ankara, 2012; Dilek Özceylan, Erman Coşkun, "Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri ve Afetlerden Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlikleri Arasındaki İlişki", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, 2012, ss.31-46.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

durum, düzensiz nüfus artışı, göç, eğitim durumu, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik sorunlar, sosyal yardımlar, din olgusu ve ahlaki çöküntü ve bölgedeki kaçakçılık sıralanabilir. Özellikle Ağrı’da coğrafi şartlardan kaynaklanan fiziksel bir izolasyon söz konusudur. Fiziksel izolasyon psikolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik izolasyonu beraberinde getirmekte ve bu durum sosyal ve kültürel hayatı da olumsuz etkilemektedir.

Ağrı, yıllarca devam eden terör örgütünün eylemleri neticesinde gerek sosyo-ekonomik gerekse sosyo-psikolojik yaralar almış ve bu yaraların izini hâlâ taşıyan bir kenttir. Özellikle 1990’lı yıllarda başlayan terör eylemleri neticesinde başta pek çok masum bölge halkı olmak üzere asker-polis yaşamını yitirmiş, çok sayıda kişi yaralanmış ve pek çok kişi de zorunlu olarak yaşadığı coğrafyayı terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Terörün hain yüzünü gören bireylerin iç dünyasında o yaşanan acı hatıralar maalesef hâlâ canlılığını korumakta ve devlete güven konusunda tereddütler yaşanmaktadır. Halkın devlet otoritesi ile örgüt baskısı arasında kaldığı bir ortamda şekillenen tutum ve davranışlar, aslında yaşanan pek çok sorunun temel nedeni olmaktadır. Kendini “azınlık” olarak gören, her türlü uygulamayı etnik milliyetçilik üzerinden yorumlayarak sürekli şikâyet eden ve tüm sorunları buna bağlayan bireyler terör örgütünün istismarının en somut sonuçlarıdır. 2000’li yıllarla birlikte terör örgütüyle mücadelede önemli adımlar atılmışsa da zaman zaman bölge halkının huzurunu kaçırarak olaylar yaşanmıştır.

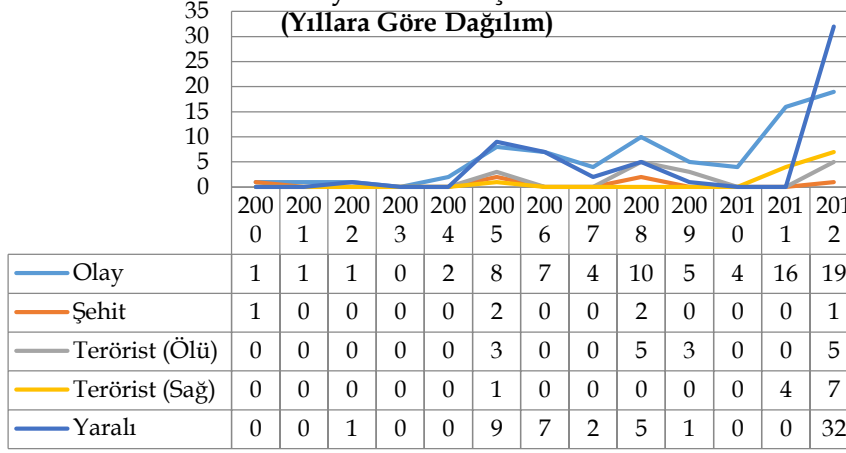
Son on iki yıl içerisinde (2000-2012) Ağrı genelinde toplam 78 terör olayı meydana gelmiş, bu olaylar neticesinde 5’i güvenlik güçlerinden, 1’i sivil olmak üzere toplam 6 vatandaşımız şehit olmuş, 16 terör örgütü mensubu öldürülmüştür. Yine bu olaylarda 53’ü güvenlik güçlerinden, 4’ü sivil toplam 57 vatandaşımız da yaralanmıştır. On iki yıllık süre içerisinde toplam 12 terörist de yakalanarak adli mercilere sevk edilmiştir.⁴⁵ 2013 yılı itibarıyla hayata geçirilen çözüm süreciyle⁴⁶ birlikte, Türkiye genelinde olduğu gibi Ağrı’da da terör olaylarında bir duraklama yaşanmıştır. Aşağıdaki tabloda yıllara göre sayısal veriler ile toplam olay sonuçları gösterilmiştir. Tablolar incelendiğinde terörün insani tahribatı, açıkça görülecektir.

⁴⁵ İstatistikî veriler, Ağrı Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü’nden temin edilmiştir.

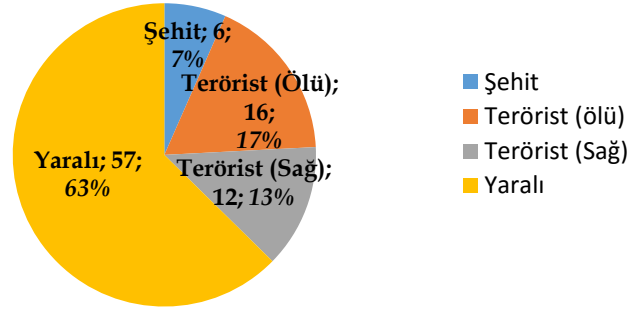
⁴⁶ Çözüm süreci ya da barış süreci, Türkiye’de uzun yıllardan beri devam eden Kürt sorununu çözmeye yönelik Ak Parti hükümeti tarafından başlatılan ve halen devam eden sürecin adıdır. Süreç 16 Temmuz 2014’te Resmi Gazete’de Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun adıyla yayımlanarak kanunlaşmıştır. Bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140716-1.htm> [Erişim: 07.01.2015].



2000-2012 Yılları Arasında Ağrı'da Meydana Gelen Terör Olayları ve Sonuçları (Yıllara Göre Dağılım)



2000-2012 Yılları Arasında Ağrı'da Meydana Gelen Terör Olayları ve Sonuçları (Toplam)



Ağrı genelinde meydana gelen terör olayları incelendiğinde, başta güvenlik güçlerine (polis+asker) saldırı olmak üzere, il sınırları içerisinde geçen doğalgaz boru hattına sabotaj, geçiş güzergâhlarına mayın yerleştirme, yol keserek araçları ve iş makinelerini kundaklama ve adam kaçırmaya şeklinde oldukları görülür. Saldırıların hedefleri ve etkileri üzerinde bir değerlendirme yapılacak olursa, hepsinin öncelikli hedefinde bölge huzurunu bozmak ve güvenlik zafiyeti olduğu yönünde bir algı oluşturmak olduğu görülecektir. Buradaki amaç, bölge halkının da korkutularak sindirilmesidir. Bunun yanında bölgenin güvenliksiz olduğu yönünde oluşacak yargı, ekonomiden

sosyal yapıya kadar birçok konuda negatif etki yapacaktır. Bu negatif etkileri ekonomik ve sosyal yönlerden çeşitli başlıklar altında analiz etmek mümkündür.

3.1. Terör-Tarım ve Hayvancılık

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Bölgedeki tarım ve hayvancılık sektörü, gıda ihtiyacını karşılaması, nüfusun önemli bir bölümünün istihdamını sağlaması ve ihracat potansiyeli ile ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Buna karşılık Doğu Anadolu, tarımsal istihdamın en yoğun olduğu bölge konumunda olmasına rağmen, tarımsal verimliliğin en düşük olduğu bölgelerden biridir. Türkiye'nin tarım ve hayvancılık sektörü içinde Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Ağrı, hayvancılık açısından önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Ağrı'daki mevcut 575 yerleşim yerinde yaşayan 48.189 hane halkının 39.380'i tarımsal faaliyette (%82) bulunmaktadır.⁴⁷ Tarımsal faaliyetin büyük bir bölümünü ise hayvancılık oluşturur. Hayvancılık; ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma yüksek katma değer yaratabilen ve aynı zamanda düşük maliyetle istihdam sağlayan bir sektördür. Bölge nüfusunun önemli bir kısmının geçim veya ek gelir kaynağı olan hayvancılık, sanayi sektörünün birçok koluna girdi sağlaması açısından da önem arz etmektedir.⁴⁸ Ağrı'daki hayvansal üretim yapan işletmeler genellikle ülke genelinde olduğu gibi küçük işletmelerden oluşmaktadır. Tarımla uğraşan işletmelerin büyük bir bölümü hayvansal ve bitkisel üretimi birlikte gerçekleştirmektedir. Bu oranın ülke geneline göre çok fazla oluşu ise doğal şartların bitkisel üretimden ziyade çiftçileri hayvancılığa zorlamasıyla izah edilebilir. Bu çerçevede Ağrı için hayvancılık en önemli tarımsal faaliyet konumundadır.⁴⁹

Ancak, son yaşanan terör olayları bölge halkının neredeyse %80'inin geçimini sağladığı hayvancılığa büyük zarar vermiştir. 1984 yılında başlayan ve hâlâ bütün acımasızlığıyla devam eden terörün hâkim olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri illerinde birincil ekonomik faaliyet olarak tarım ve tarım içinde de başta hayvansal üretim, kırsalda üretim yapan tarım işletmelerinin, güvenlik sorunu nedeniyle yıllar içinde tasfiye olması, vatandaşların köylerini boşaltması nedeniyle büyük darbe almıştır. Ayrıca, PKK terör örgütünün dağda yaşayan militan grubu, özellikle yaz aylarında

⁴⁷ Daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı bilgi için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi> [Erişim: 07.01.2013].

⁴⁸ Serhat Kalkınma Ajansı, *Doğu Anadolu Bölgesi Büyükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu*, Temmuz-2011, s.15. Ayrıca bkz. TESEV, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*, İstanbul, 2006, s.86-87 ve Eşiyok, 2012, s.25.

⁴⁹ Serhat Kalkınma Ajansı, *Ağrı İli İşgücü Piyasası Analizi*, Ağrı, Ekim 2012, s.11.



hayvanlarını otlatmak için yaylalara çıkan vatandaşlar için büyük risk oluşturmaktadır. Baskı, tehdit ve şiddetle beslenen terör örgütünde masum vatandaşlarımız da nasibini almaktadır. Mera hayvancılığı yapanların hayvanlarının çalınması, zorla ellerinden alınması, meralarda can güvenliği sorunlarının yaşanması gibi nedenlerle tek geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılıktan zorunlu vazgeçişleri beraberinde getirmiştir. Sözde bölge halkı için mücadele ettiklerini söyleyen PKK terör örgütünün, gelinen noktada aslında o insanlara nasıl ihanet ve düşmanca bir tutum içinde oldukları, bölgedeki bitkisel ve hayvansal üretimin düşüşünden ve bunun neticesinde meydana gelen fakirlik, bu fakirliğin de doğurduğu işsizlik ve göçten anlaşılmaktadır.

Aslında tarım ve hayvancılıkla terör arasında çift yönlü ve ters orantılı bir ilişki vardır. Terörün artması ve özellikle kırsal alanda yoğunlaşması tarımı ve mera hayvancılığını baltalarken, diğer taraftan bölgede tarım ve hayvancılığın gerilemesi işsizliği artırmakta, umutsuz insanların terör örgütünün bir üyesi hâline gelmesine neden olmaktadır. Tarım ve hayvancılığın gerilemesi doğal olarak bölgede yaşanan göçün de en büyük sebepleri arasındadır. Mezraların yavaş yavaş kapanması Doğu'dan Batıya göçü hızlandırmış, köyden kente düzensiz gerçekleşen göç pek çok problemin ana kaynağı olmuştur. Bu kısır döngü maalesef en çok da masum halkı mağdur etmektedir.

Bölge halkını terörün girdabından kurtarmak çok iyi bir istihdam sahası olan hayvancılık, köyden kente göçü engelleyen, sağlıklı ve yeterli et üretiminden, besicinin ve üreticinin korunmasına kadar pek çok alanda sosyolojik ve ekonomik etkileri olan bir faaliyet alanıdır. Bu nedendir ki hayvancılık bölgenin ekonomik sorunlarının çözümünde önemli bir etken olmasından dolayı terörle yakından ilgilidir. Terörün başlıca nedenleri arasında sayılabilecek kötü ekonomi, işsizliğin ortadan kaldırılmasıyla düzelebilecek, kırsal alandaki işsizlik sorunu ise hayvancılığa bağlı kırsal kalkınma ve kırsal sanayi ile mümkün olabilecektir. Sosyolojik yönden ise hayvancılık, geçim kaynağı açısından toprağa bağlı olarak yapılması nedeniyle göçün ve neden olduğu tüm millî harcamaların azalmasını geçimin yerinde sağlanmasını, yerel ve doğal imkânlardan azami ölçüde yararlanılmasını sağlaması noktasında önemlidir. Doğu Anadolu Bölgesinin ve özellikle Ağrı'nın tarım ve hayvancılık dışında başka bir faaliyete müsaade etmeyen bir doğa yapısına sahip oluşu, bireylerin sosyal, ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç duyulan sistemin bu bölgelerde çok iyi organize edilmiş hayvancılık üretim merkezleri oluşturularak hayata

geçirilmesi ve buna bağlı olarak yapılacak kırsal sanayi yatırımlarla sağlanabilecektir.⁵⁰ Bu durum ise hiç kuşkusuz bölgedeki terörün adeta panzehiri olacaktır.

3.2. Terör ve Turizm

Günümüzde en hızlı büyüyen sektörlerin başında turizm gelmektedir. Ancak bu sektör, bunalımlara, terör ve şiddet olaylarına yüksek duyarlılığı nedeniyle terör örgütlerinin önemli bir hedefi hâline gelmiştir. Çünkü terör de turizm gibi millî sınırları aşarak uluslararası boyutta olmayı hedeflemektedir. Bir bölgenin/ilin turizm potansiyelinin değerlendirilmesinde bölgede bulunan doğal, kültürel ve tarihi çekiciliklerin, ulaşım olanaklarının ve sunulacak hizmet ve imkânların önemi büyüktür. Ancak, unutulmamalıdır ki, turizmin öncelikli temel talebi doğal güzellikler kültürel çekicilikler değil siyasi istikrar ve güvenli bir ortamdır.⁵¹ Birçok uygarlığın izlerini bünyesinde bulunduran Ağrı, tarihi ve kültürel değerlerin yanı sıra bozulmamış doğal yapısı, yüksek dağları, yaylaları ile ülke turizmi açısından iyi bir konumda bulunmaktadır. Ancak, aynı olumlu yaklaşımı güvenli bir ortam açısından, yani toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi noktasında söyleyebilmek pek mümkün değildir.

Ağrı, doğal ve kültürel zenginlikleriyle başta kültür, inanç ve dağ turizmi olmak üzere farklı turizm aktivitelerine imkân sağlayan bir özelliğe sahiptir. Medeniyetlerin yol güzergâhında bulunması ona ayrı bir değer katmıştır. Ağrı Dağı, dağcılık ve dağ turizmi açısından büyük ilgi toplamaktadır. İlk olarak 1829'da tırmanılan Dağın özellikleri, dağcılık sporuyla ilgileneler için aranılan niteliktedir. Türkiye'nin en yüksek zirve listesinde (ilk 10'a giren üç, ilk 50'ye giren beş dağıyla) Ağrı üst sıralarda yer almaktadır. Dünyanın Alaska'dan sonra en büyük Meteor Çukuru (Derinlik 60 m./Çapı 35 m.) ve onun güzergâhı üzerinde bulunan ve büyük tufan sonrası karaya oturan Nuh'un Gemisi'nin izi, kültür turizmi açısından oldukça önemlidir. 1927'ye kadar il merkezi olan Doğubayazıt'da bulunan; yapımı 99 yıl süren ve 1784'te tamamlanan, Topkapı Sarayı'ndan sonra ikinci teşkilatlı



⁵⁰ Adnan Serpen, "Terör ve Hayvancılık", *İnfovet Aylık Hayvan Sağlığı Sektörü Dergisi*, Sayı: 44, Ağustos 2007, s.5-6; Nihat Işık, Duygu Baysal, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, s.183.

⁵¹ Bahar Taner, "Terörizm ve Turizm", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 11, Eylül-Aralık 2000, s.94. Turistlere yönelik gerçekleştirilen saldırıların sadece ekonomik amaçlı olmadığı ortadadır. Turistlere yönelik şiddet olaylarının temelinde sembolik bir önem söz konusudur. Terör örgütleri açısından uluslararası turistlere yapılacak saldırıları sonrası oluşacak yankı oldukça değerlidir.



saray sistemine sahip, dünyada merkezi ısıtma su ve kanalizasyon sistemi bulunan ilk yapı özelliği ile İshak Paşa Sarayı da kültür turizmi açısından önemli değere sahiptir. Bölgenin önemli şair ve filozoflarından olan Ahmedi Hani (1651-1707) türbesi ise inanç turizmi açısından önemini korumaktadır. Yine Ağrı sınırları içerisinde bulunan ve Türkiye'nin en yüksekte oluşmuş (2250 m.) gölü olan Balık Gölü, Meya ve Buz Mağaraları, turizm değeri açısından kayda değerdir. Termal turizm açısından da Ağrı önemli yer altı zenginliğe sahiptir.⁵² Diyadin ilçesinde deniz seviyesinden 1925 m. yükseklikte bulunan kaplıcalar, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmakta ve yöreye önemli katkı sağlamaktadır.⁵³ Hayvancılık açısından büyük öneme sahip yaylalar, turizm açısından da talep görmektedir. Aladağlar ve Sinek Yaylaları bölgedeki önemli yaylalar olup, özellikle yaz aylarında ziyaretçi almakta ve civar illerden kiralanarak istifade edilebilmektedir. Bunun yanında Ağrı'da kuş gözlemciliği için de önemli bir arz kaynağı bulunmaktadır. Bölgede yer alan sazlık ve bataklıklar Türkiye'nin en önemli 100 kuş alanı arasında sayılmaktadır.⁵⁴ Bu kadar zenginliğe ve arz kaynağına sahip olan Ağrı için, turizmin ekonomiye ve tanıtıma katkısı tartışılır durumdadır. Kültür amaçlı gelen ziyaretçiler için kırsal turizm büyük bir potansiyele sahipken Ağrı'nın mevcut durumundan yeterince faydalanılamamasının farklı nedenleri bulunmaktadır: Genel alt yapı yetersizliği, çevre ve turizm bilincinin eksikliği, tarihi, doğal ve kültürel zenginliklerin yeterince korunamayışı vs. bunların başlıcaları olmakla birlikte göz ardı edilmemesi gereken diğer önemli bir neden ise terör ve güvenlik sorunudur.⁵⁵

PKK terör örgütünün yapmış olduğu ve hâlen devam eden şiddet eylemleri turizm sektörünü de olumsuz şekilde etkilemektedir. 1990'lar süresince PKK terör örgütünün yapmış olduğu bu eylemler turist girişleri üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Turizm sektörünün yabancı kaynaklı gelirlerin yaklaşık %25'ini oluşturduğu değerlendirilecek olursa negatif

⁵² Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı, 2011, s.45-48; Serhat Kalkınma Ajansı, *Ağrı Turizm Keşif Rehberi*, [y.y.], 2012, s.14-34.

⁵³ Hakan Çiftçi, *Diyadin*, Ön-Of Matbaacılık, Van, 2005, s.20.

⁵⁴ Ağrı'daki kırsal turizmin arz kaynakları ve istatistikî veriler için bkz. Şekip Yazgan, Esra Kadanalı, "Ağrı İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 22, Haziran 2012, s.8-9.

⁵⁵ Orhan Çınar, "Ağrı İlinin Mevcut Turizm Arzının Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Öneriler", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu 12-14 Ekim 2010-*, Ed. Oktay Belli, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yay., Yayın No: 6, İstanbul, 2011, s.649.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

etkinin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır.⁵⁶ Bunun yanında zaman içerisinde devam eden terör eylemleri doğrudan yabancı yatırımlara da etki yapabilmektedir. Doğrudan kısa ve uzun dönem maliyetleri yanında terörizmin dolaylı maliyetleri, yeni ya da daha fazla turisti çekebilme için daha büyük hacimlere ulaşan tanıtım harcamaları, zarar görmüş ya da uzun süredir kullanılmayan turistik tesisleri yeniden faaliyete geçirebilme ve terör eylemlerini azaltabilme, buna bağlı olarak güvenli bir ortamı tesis edebilme harcamaları etkinin büyüklüğünü daha iyi göstermektedir.⁵⁷

Terörün, turizme ve dolayısıyla uluslararası arenada ülke güvenliğine getirebileceği zararlardan dolayı Ağrı Dağı'na tırmanış 1990 yılında yasaklanmıştır. Bu yasak 1998'e kadar devam etmiş, Küçük ve Büyük Ağrı Dağları 2000 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile I. Derece Askeri Yasak Bölge Kapsamından çıkartılarak II. Derece Askeri Bölge kapsamına alınmıştır. 2004 yılından itibaren ise Millî Park ilan edilen Ağrı Dağı'na çıkışlar izne tabi dağlar kapsamına alınmıştır.⁵⁸ Her ne kadar Ağrı Dağı'na tırmanışlar izne tabi olmak şartıyla kontrol altına alınmaya çalışılsa da terör örgütünün eylemleri tırmanış için gelen yerli ve yabancı turistleri hedef almaktadır. 1998'de bir Alman turistle birlikte bir Türk vatandaşının, 2008'de on üç kişilik turist kafilesinden üç Alman turistin, 2012'de Ağrı Dağı Korhan Yaylası'ndan on Türk vatandaşının PKK terör örgütüne kaçırılması, kuşkusuz, Ağrı Dağı'nın doğal güzelliklerinin tanıtılarak bölgenin turizme açılması ve bir cazibe hâline gelmesinin önüne geçmek için kurulan en büyük tuzak olarak gözükmektedir. Diğer bölgelere oranla kış mevsiminin sert ve uzun geçmesine karşın, Ağrı'da kış turizmine yönelik yapılan yatırımlar neredeyse yok denecek kadar azdır. Yabancı ziyaretçiler için kış turizmi önemli bir cazibe noktasıyken bölgede güvenlik zafının olduğu yönünde bir algı, maalesef yatırımcıların bu bölgeye yönelmesinde en büyük dezavantaj olarak belirlemektedir. Zira bölgede yaşanan terör olayları nedeniyle meydana gelen güvenlik zafiyeti ve bunun turizm üzerine etkileri iç basında olduğu kadar dış basında da yankı bulmuştur. Londra menşeli *The Independent* gazetesinin 22.10.1998 tarihli sayısında yer alan ve Nuh'un Gemisinin kalıntılarının yer aldığı Doğubayazıt'ta ticaretin gerilediği hatta yok olduğunu konu alan haberde, bölgeye 10 yıl öncesinde çok sayıda turistin geldiği ve ticaret yönünden çok geliştiği, ancak PKK terör



⁵⁶ Ö. Selçuk Emsen, M. Kemal Değer, "Turizm Üzerine Terörizm Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı: 7, 2004, s.70.

⁵⁷ Yeşiltaş ve diğ., 2008, s.182.

⁵⁸ *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, 2011, s.66.

olayları nedeniyle artık neredeyse hiç turistin gelmediği ve bunun da ticareti bitirme noktasına getirdiği anlatılmıştır.⁵⁹

Kültür, inanç, dağ, termal, yayla ya da kış turizminin önüne geçmek için gerçekleştirilen adam kaçırma ve yol keserek araç yakma eylemleri bölge insanı başta olmak üzere ulusal ve uluslararası kamuoyunda güvenlik zafiyeti yaşandığı izlenimini oluşturarak her türlü yatırım yapılmasının önüne geçmeyi hedeflemekte ve bunu da kısmen başarmaktadır. Bunca doğal ve kültürel zenginliğe sahip Ağrı'ya gelen yerli ve yabancı turist sayısı potansiyelin çok çok altında kalmaktadır. Bölgenin turizm açısından cazibe hâline gelmesi, önemli sorunların başında olan işsizliği azaltacağı gibi, özellikle alt yapı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin gelişimi üzerinde olumlu etki yapabilecek, bunun yanında göç sorunun çözülmesinde de önemli aktör olacaktır. Gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sayesinde ekonomiye girdi şeklinde kendini gösterecek turizmin Ağrı için tek talebi güvenli bir ortamdır. Ancak, bölge halkının taleplerinin savunuculuğunu yaptığını iddia eden PKK terör örgütü, aslında en büyük zararı yine bölge halkına kendisi vermektedir.

3.3. Terör ve Göç

46

Ekonomi, günümüz toplumlarının en temel işlevlerinden biridir. Ancak yaşanan terör olaylarının ülke ekonomisini ne kadar zarara uğrattığı, özellikle terörle mücadele kapsamında yapılan harcamaların yanında, tahribatlar sonucu oluşan ekonomik kayıpların ve çalışan iş gücünün kaybı, terörün ekonomik boyutunun anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Çalışan iş gücünün kaybı göç olgusunun en önemli olumsuz sonuçlarından biridir. Savaşların tarihi kadar eski bir olgu olan göç, genel bir anlatımla, ekonomik, toplumsal ya da siyasal nedenlerle bireylerin ya da toplulukların bir yerleşim yerinden, başka bir yerleşim yerine, bir şehirden başka bir şehre, bir ülkeden başka bir ülkeye, dahası, bir kıtadan başka bir kıtaya gitme eylemidir. Bu nedenle göç kavramı, neden ve sonuçlarıyla birlikte ele alınması gereken dinamik bir süreçtir. Bu bağlamda göç, kişilerin gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere daha iyi koşullara sahip olma güdüsüyle bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli bir yer değiştirme olayıdır. Daha öz bir anlatımla göç, yaşanan mekânın değiştirilmesidir.

Göç etme nedenleri kişilere göre farklılık göstermekle birlikte, yapılan araştırmalar temel olarak üç farklı göç türünün olduğunu



⁵⁹ Justin Hugler, "Dogubayazit: Trade Dies In The Land of Ark", *The Independent*, 22.10.1998, <http://www.independent.co.uk/news/frontline-dogubayazit--trade-dies-in-the-land-of-lost-ark-1179843.html> [Erişim: 14.02.2013].

Terörün Toplular Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

göstermektedir: Birincisi, “*ilkel göç*”tür. Daha çok ilkel toplumlarda yaşanan bu göç türünde çevresel nedenlere dayalı itici ve çekici unsurlar söz konusudur. Kişilerin doğdukları ortamı ve alışkın oldukları yaşam tarzını bırakarak göç etmelerine neden olan etkenlere “itici unsurlar”, göç etmek üzere karar verilen yerin cazibelerine ise “çekici unsurlar” adı verilmektedir.⁶⁰ İtici ve çekici unsurlar nedeniyle yaşanacak göçe katılan insanların teknolojik donanımları ya da imkân ve kabiliyetleriyle ilgili olarak bir göç yaşanır.⁶¹ Aslında göç kavramındaki itici ve çekici bu unsurlar, farklı göç türlerinde de bazen kapalı bazen de açık bir şekilde kendini gösterir. İkinci göç türü “zorlayıcı”, üçüncüsü ise “zorunlu”dur. İkinci ve üçüncü göç türlerinde ilkinden farklı olarak zorlayıcı etken çevresel nedenler değil, bir sosyal kurum, baskı grubu veya devlettir. Bu tür yer değiştirmelerde üç temel etken ön plana çıkmaktadır. Bu etkenler; doğal afetler, savaşlar sonucunda yeniden uyum ve devletin ya da bir grubun belli amaçlarını sağlamak şeklinde gruplandırılabilir. Bu bakımdan göçün nedenlerini ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Bunlar: (i) Gönüllü göç ve (ii) Zorunlu göç. Gönüllü göç, bireylerin yaşam düzeylerini geliştirmek amacıyla yeni yaşam alanlarına isteklerine bağlı olarak yerleşmesidir. Bireyler, kendi talep ve istekleri doğrultusunda bu göç hareketini gerçekleştirirler. Zorunlu göç ise, bireylerin özgür yaşam alanlarından zorunlu ve elinde olmayan nedenlerle kopmak durumunda bırakılmasıdır. İç savaş, etnik anlaşmazlıklar, terör, sürgün vb. nedenlerle bireyler, yaşadıkları alanları terk etmek zorunda kalmışlardır. Burada bireyin iradesi dışında çeşitli etkenler ve bir zorlama sonucunda göç gerçekleşmektedir.⁶²

Göçün terörün nedenlerinden biri mi yoksa sonuçlarından biri mi olduğu tartışma konusudur. Aslında terör ve göç birbirini etkileyen süreçlerdir. Neden ve sonuç adeta iç içe geçmiş durumdadır. Türkiye’deki iç göçün nedenleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir: (i) Göç veren bölgedeki istihdam ve iş imkânlarının sınırlılığı, (ii) Tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması ve daralması, (iii) Tarım arazilerinin verimli kullanılamaması, (iv) Kentlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden çekiciliği ve kırsalın

⁶⁰ Köylerin ve küçük kasabaların elverişsiz yaşam koşulları “itici unsurlar”, kentin sunmuş olduğu imkânlar da “çekici unsurlar” olarak değerlendirilebilir. Kentlerin işlevleri açısından çekici unsurlar hakkında bkz. Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, 33. Baskı, İstanbul, 2003, s.553.

⁶¹ Serpil Bülbül, Ali Köse, “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, 2010, s.78.

⁶² Şen, 2006a, s.4.



iticiliği, (v) Kentlerin sağlık, eğitim ve iş imkânları bakımından zenginliği, (vi) Terör ve terörden kaynaklanan güvenlik sorunları (vii) Coğrafi şartların zorluğu ve doğal afetler. Bunların yanında kırsal kesimden kente göçün en önemli sebeplerinden birisi, tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması, daralması ve bu arazilerin verimli kullanılmaması sebebiyle kendini gösteren işsizliğin insanları kentlere doğru göçe zorlamasıdır. Ayrıca kitle iletişim araçlarıyla sunulan şehir hayatının renkli ve cezbedici yüzü artan ulaşım imkânlarıyla birlikte iç göç için tetikleyici bir unsur olmaktadır.⁶³

Özellikle Doğu Anadolu'da yaşanan toplumsal hareketliliğin temelinde bölgenin içinde bulunduğu coğrafi ve sosyo-ekonomik olumsuzlukların neden olduğu sorunların yanında bölgede meydana gelen terör olaylarının neden olduğu tahribat ve duyulan kaygılar önemli bir yer tutar.⁶⁴ Bölgede önemli sayıda insan terör olayları nedeniyle, özellikle kırsal yerleşim yerlerini toplu olarak terk etmek zorunda kalmıştır. Çoğunlukla toplu olarak, ani ve hızlı gerçekleşen bu göç sürecinde terk edilen sadece yerleşim yeri olmamış, insanlar aynı zamanda toplumsal yaşamlarını ve geçim kaynaklarını da terk etmek durumunda kalmıştır.⁶⁵ Göç edenlerin büyük bir kısmı köyde yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Köy insanın bu bölgedeki en büyük geçim kaynağı ise tarım ve hayvancılıktır. Terör nedeniyle göçe zorlanan bireyler, işlerini, aşlarını bırakmak zorunda kalmış ve bu durum başta bölge ekonomisi olmak üzere bireyler üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Terk edilen bölgelerdeki tarımsal toprakların işlenilmemesi ve meraların kullanılmaması bölgenin en önemli geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığı bitirme noktasına getirmiştir. Diğer yandan, tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel yaşam, kent yaşamından tamamen farklılaşmakta, iş bölümü ve uzmanlaşmanın esas alındığı kent yaşamına gelen birey büyük problemlerle karşılaşmaktadır. Terör nedeniyle kitlesel hâlde kentlere göç eden bireyler, kentlerdeki gerek iş kapasitesinin yetersizliğinden gerekse mevcut işler için talep edilen donanımlara sahip olmayışlarından dolayı geçimlerini sağlayacak düzenli işler bulamamışlar ve yoksulluk sınırının altında yaşamaya mahkûm olmuştur.⁶⁶ Sosyolojik ve



⁶³ Kongar, 2003, s.554.

⁶⁴ Terörün neden olduğu yıkım ile ilgili bkz. Naci Bostancı, "Terörün İnsani Tahribatı", *Zaman*, 24 Haziran 2012, s.22.

⁶⁵ Yelda Sevim, "Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm Mü?", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2010, s.20.

⁶⁶ Yelda Sevim, "Terör Nedeniyle Köylerinden Ayrılanların Geriye Dönme Eğilimleri ve Çözüm Önerileri", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2003, s.27.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

psikolojik problemlerin yanında çevreye uyum sorunuyla birlikte geri dönmek isteyen ancak zorunlu kaldığı nedenlerden ötürü bunu gerçekleştiremeyen “arada kalmış”, “yabancılaşmış”, “ötekileşmiş” bireyler çoğalmaktadır.⁶⁷

Özellikle yoksulluk, yoksunluk, ekonomik az gelişmişlik ve işsizlik gibi değişkenler kendi ürünü olarak sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik çatışma ve rahatsızlıklar yaşatırlar. Bunun sonucunda giderek sınırlanan bireysel özgürlükler ve ihlal edilen insan hakları, bir süre sonra toplumsal yaşamda yeni tür problemlerin ortaya çıkmasına yol açar. Eğer zaman içerisinde uygun çözümler üretilmez ise sorun giderek kangrenleşir ve sonuç kaçınılmaz olarak teröre kapı açan bir hâl alır.⁶⁸ Bununla birlikte, yaşadıkları yerden göç etmeden olumsuz şartlar altında, baskıya ve şiddete maruz kalarak yaşamak zorunda kalan kırsal kesim nüfusu da terör örgütü destekçilerinin istismarına açık hâle gelir.⁶⁹ Terör örgütüne ideolojik amaçlı gerçeklerden uzak yapılan propaganda, yerlerinden edilmek zorunda kalan veya zor şartlar altında yerlerinde yaşamak zorunda bırakılan bireyler üzerinde etkili olabilmektedir. “Kızgınlık” psikolojisi içerisinde olan bu bireyler devlete karşı cephe almakta, bunu her fırsatta kullanan terör örgütü “azınlık” kavramı üzerinden istismara devam etmekte ve etnik-milliyetçilik duygusu üzerinden de kendini beslemektedir.⁷⁰ Ayrıca, göç nedeniyle nüfusu

Ayrıca terör nedeniyle göç eden bireylerin ekonomik tutum ve davranışlarının değerlendirildiği ve istatistiksel bilgilerin sunulduğu çalışma için bkz. Yelda Sevim, “Terör Nedeniyle Göç: Ekonomik Tutum ve Davranışlar Açısından Bir Değerlendirme”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2004, ss.119-127.

⁶⁷ Bu noktada Arınç’ın köyden kente göç edenler hakkında yaptığı değerlendirme oldukça yerindedir: “Kısa sürede ortaya çıkan yoğun göçlerin bir sonucu olan bu durum, kırdan kente göç edenlerin kente bütünleşerek bir kent insanına mı dönüştüğü, yoksa kırdan edindiği kültür ve yaşam tarzını kente taşıyarak köylü mü kaldıkları sorularını da gündeme taşımaktadır. Söz konusu sorunları analiz eden bilimsel araştırmalarda: göç edenlerin şehirle bütünleşemedikleri, hem kentli hem de kırsal kökenli davranışlar sergiledikleri, köylü olmaktan uzaklaştıkları, fakat tam kentli de olmadıkları, şehirlerde iş bulmaya başladıktan sonra da kentleşen köylü oldukları şeklinde ortak sonuçlar elde edilmektedir.” Kenan Arınç, “Siyasi ve Tarihi Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye’nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik-Jeostratejik Açısından Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2010, s.22.

⁶⁸ Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapı Araştırması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden En Fazla Göç Almış İllerin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapı Araştırması: Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri -Proje Raporu-*, İstanbul, 2009, s.24.

⁶⁹ Arınç, 2010, s.6.

⁷⁰ Bireylerin terör örgütüne katılımlarını etkileyen faktörlerin incelendiği çalışma için bkz. Süleyman Özeren, M. Alper Sözer, Oğuzhan Başbüyük, “Bireylerin Terör Örgütüne Katılmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Alan Çalışması: PKK/KCK Örneği”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, ss.57-83. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu



hızla artan ve temel ihtiyaçları karşılayamayan kentlerin teröre kaynaklık ettiği de bir gerçektir. Daha önce de ifade edildiği gibi, terörizmin nedenleri arasında özellikle yoksulluk ve eşitsizlik kavramları önemli rol oynamaktadır. Bireyler, içinde buldukları yoksulluğu ve eşitsiz durumu giderme çabasıyla şiddete ve teröre yönelerek hissettikleri olumsuz duyguları ve hayal kırıklıklarını gidermeye çalışmaktadır.⁷¹

1990'lı yılların sonlarına doğru yapılan araştırmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kırsal kesiminde yaşayan halk, göç olaylarının sebebi olarak %33,9'u terör örgütünü, %24,4'ü devleti, %10,9'u köy korucularının baskısını, %0,4'ü ise hem örgütü hem de devleti görmektedir. Dolayısıyla güvenlik güçleri ile terör örgütü arasındaki mücadele bölgeden göç etmek zorunda kalan bireylerin %69,6'sını etkilemiştir. Göçün diğer bir nedeni olarak %13,2 ekonomik şartların bozulması ve %12,1 işsizlik gösterilmektedir. %1,8 kan davası, %0,1 ağa baskısı (feodal yapı) ve %2,3 ise diğer sosyal yapıdan kaynaklanan sebepler oldukça düşük seviyededir.⁷²

Anadolu Bölgelerinde "töre" ve "terör" ilişkisi hakkında bkz. Bekir Çınar, "Töre ve Terör", *Zaman*, 08 Ocak 2013, s.18.

⁷¹ Turgut Göksu, Veysel K. Bilgiç, "Kentleşme ve Göçün Teröre Etkisi", *Terörün Sosyal Psikolojisi*, Ed. Hüseyin Cinoğlu, Murat Sever, Oğuzhan Başbüyük, Polis Akademisi Yay., Ankara, 2010, s.182; B. Dilara Şeker, Aynur İlhan Tunç, Erdal Şahin, "Van İli Örneğinde Terör Suçlarına Karışan Kişilerin İç Göç, Sosyal Psikolojik ve Eğitim Açılımlarından Değerlendirilmesi", *Terörün Sosyal Psikolojisi*, Ed. Hüseyin Cinoğlu, Murat Sever, Oğuzhan Başbüyük, Polis Akademisi Yay., Ankara, 2010, s.239.

⁷² T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları*, Bilim Serisi No: 115, Ankara, 1998, s.155-156; Mustafa Aksoy, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörün Neden ve Sonuçları", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Vol: 1, No: 1, 2004, s.3-4. Burada terör örgütü ile mücadelede güvenlik güçlerine yardımcı olunması amacıyla tesis edilen koruculuk sisteminin bölge halkı üzerindeki baskısı sistemin tekrar gözden geçirilmesi noktasından önem arz etmektedir. Bilindiği üzere Devletin coğrafi güçlükler nedeniyle her konumda güvenlik gücü bulduramaması nedeniyle, PKK terör örgütü, silahlı eylemlerini kırsal yerleşmelere yönelmiş ve pek çok köyde katliamlar yapmıştır. Kırsal yerleşmelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla, koruculuk sistemi benimsenmiştir. Bu sistem, 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'na eklenen bir madde ile yürürlüğe girmiştir. Resmi verilere göre: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine bağlı 22 ilde, koruculuk sistemi uygulanmaktadır. Bu illerde 2010 yılı itibarıyla 57.174 geçici ve 12.279 gönüllü olmak üzere, toplam 69.453 köy korucusu görev yapmaktadır. Ağrı genelinde ise 1.252 geçici 161 gönüllü olmak üzere toplam 1.461 köy korucusu bulunmaktadır. PKK terör örgütü ile mücadele eden korucular, askeri operasyonlara da katılmaktadır. Koruculuk sistemi terör örgütünün hareket kabiliyetini sınırlandırması açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Buna karşılık, korucuların eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle, suça eğilimli oldukları gözlenmektedir. Yapılan bazı araştırmalar, köy korucularının daha önce göç etmiş olan ve şimdi köylerine geri dönmek isteyen ailelere güçlük çıkardıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca korucuların bazı



Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

Terörle mücadelenin yoğunlaştığı 2000’li yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan göçün nedenlerinde de çok farklı değişiklikler olmasa da öncelikler farklılık göstermiştir. Hane halkı üyelerinden göç etmiş bireylerin son göç nedenleri, 2009 yılında yapılan bir çalışma kapsamında araştırılmış ve gerçekleştirilen son göçün temel nedeninin, görüşülen kişilerin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre değişiklik gösterdiği anlaşılmıştır. Göç nedenleri içinde en yüksek yüzdenin bireysel nedenler olduğu görülmüştür %34,7 Bireysel nedenleri sırasıyla ailevi nedenler %27,1 ve ekonomik nedenler %16,2 izlerken, her on kişiden yaklaşık birinin güvenlik nedenleri ile göç ettiği hesaplanmış olup %9,5, çevresel nedenler ise %2,1’dir. Bu göç nedenleri başlıkları altında sınıflandırılmayan diğer nedenler toplam göç nedenlerinin % 10,6’sını oluşturmaktadır. Güvenlik nedeniyle göç yapan yaklaşık her üç kişiden ikisi ‘Terör ve/veya güvenlik’ nedeniyle göç ederken, güvenlik kuvvetlerinin ayrılma talebi güvenlik nedenlerinin %12,4’ünü kapsamaktadır.⁷³

Yine 2009 yılında, Ağrı’ya komşu Van ili kapsamında yapılan diğer bir araştırmada ise bölge halkı göç nedeni olarak, %51 can güvenliği, %25 devlet baskısı, %24 de terör örgütünün öne sürmüştür.⁷⁴ Bu sonuçların hepsi can güvenliğine dayandığından oldukça manidardır.

Ekonomik ve sosyal faktörler olmak üzere çeşitli nedenlere bağlanabilecek göç olgusunda terör, Ağrı için öncelikli bir neden olarak belirmektedir.⁷⁵ Ağrı, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren kırsal alanlardan büyük ölçüde göç almıştır ve bu göçler ülke gelişmişlik sıralamasının

davranışları da (kız kaçırma, cinayetlere karışma, yaralama vb.) kırsal yerleşme halkını Devlet karşıtlığına itebilmektedir. Arınç, 2010, s.26.

⁷³ Yaşla birlikte terör yüzünden göç edenlerin sayısının arttığı görülmektedir. Son göçünü güvenlik nedeniyle gerçekleştiren 15-64 yaş grubundaki her üç kişiden ikisinin terör yüzünden göç ettikleri anlaşılmaktadır. Görüşme yapıldığı tarihte kentte yaşayan kişilerin %67,1’i kırsal alanların ise %53,3’ü gerçekleştirdikleri son göçün terör yüzünden olduğunu belirtmiştir. Anadili Kürtçe olanların son güvenlik nedeni göçlerinin %15,6’sı güvenlik kuvvetlerinin ayrılma talebi nedeniyle göç ettiklerini ifade ederken, anadili Türkçe olanlarda bu oran %2,1’dir. Diğer taraftan son göçlerini güvenlik nedeniyle gerçekleştiren kişilerden anadili Türkçe olanların %72,2’si, anadili Kürtçe olanların %61,6’i terör yüzünden göç ettiklerini belirtmiştir. Güvenlik nedenlerinin büyük çoğunluğunu, yaşanan köyün yakılması/yıkılması, köyden kovulma, köydeki terör olayları veya köyün dağıtılması gibi nedenlerin yanı sıra köyün sahibinin görüşülen kişinin dâhil olduğu aileyi kovması ve komşularıyla kavga etmek gibi nedenler de çok seyrek olsa da yer almaktadır. Daha detaylı bilgi ve karşılaştırmalı tablolar için bkz. Bahçeşehir Üniversitesi, 2009, s.88-89.

⁷⁴ Göksu ve diğ., 2010, s.181.

⁷⁵ Kerem Karabulut, Dilek Polat, “Türkiye’de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması”, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007-Bildiriler-, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2007, s.13.



diplerinde yer alan kenti daha da yoksullaştırmıştır. Kırsal kesimden göç eden nüfusun kentin özellikle kenar semtlerinde plansız ve şehir yaşamına uygun olmayan konutlar inşa ederek yaşamı yoksulluğu daha da artırmıştır.⁷⁶ Bunun yanında, yetersiz üretim karşısında, hızlı nüfus artışı halkın geçim kaynağı için yeni yollar aramasına ve göçe hazır bir potansiyel oluşturmaya yol açmıştır. Bu nedenle Ağrı'nın hızlı bir şekilde göç verdiği de bilinen bir gerçektir. İş gücünün ve iş kollarının kaybı ekonomik açıdan Ağrı'yı yine olumsuz etkilemiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, yoksulluk içinde yaşayan birey, yaşama sevincini hayalini günden güne yitirmektedir. Ütopya üzerine inşa edilmiş ve yine temelini sağlam bir ideolojiden alamayan terör örgütü bu yoksul halk üzerinden beslenmeye çalışmaktadır.

3.4. Terör ve Kaçakçılık

Terör örgütleri siyasi amaçlı faaliyet göstermekle beraber örgütsel yaşamını devam ettirebilmek için finansal kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Yapılan çalışmalarda terör örgütlerinin başlıca iki kaynaktan gelir elde ettiği görülmektedir: (i) Yasadışı faaliyetler yoluyla elde edilen gelirler (kaçakçılık, haraç toplama, yağma ve hırsızlık, sahtecilik, uyuşturucu kaçakçılığı vs.), (ii) Yasal görünümlü faaliyetler yoluyla elde edilen gelirler (bağış, aidat toplama, gölge kuruluşlar aracılığıyla ticari faaliyetler yürütme vs.).⁷⁷

Kaçakçılık, terör örgütlerinin gelir kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Terör örgütleri, kaçakçılık faaliyetlerini doğrudan yürütebildikleri gibi çoğunlukla kaçakçılık yapan kişilerden vergi adı altında komisyon ya da haraç alarak toplamaktadır. Ağrı'nın sınır ili oluşu nedeniyle yaşanan kaçakçılık olayları da bölgedeki terör örgütünün önemli bir finans kaynağıdır. Sınır güvenliğinin tam olarak sağlanamaması, bölge genelinde kaçakçılık faaliyetlerinin bir iş sektörü olarak normal ve doğal algılanması, bölgedeki istihdam eksikliği ve her geçen gün artan işsizlik, ekonomik faaliyetlerin genel olarak kayıt dışı bir şekilde cereyan etmesi,⁷⁸ kamu görevlileri arasında görülen ihmal ve yolsuzluk gibi hususlar kaçakçılığın nedenleri arasında sayılabilir. Bölgede terör nedeniyle uzun süredir devam eden istikrarsızlık ve düzensizlik de kaçakçılık faaliyetlerini etkileyen diğer önemli nedenlerdir.



⁷⁶ Faruk Kaya, "Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011, s.225 ve 238.

⁷⁷ Polis Akademisi Başkanlığı Uluslararası Terörizm ve Sınırtaş Suçlar Merkezi (UTSAM), *Terörün Ekonomisi: Sınır İllerinde Kaçakçılık ve Terörün Finansmanı*, Rapor No: 13, Ankara, 2009, s.3.

⁷⁸ Kayıt Dışı İstihdam ve ekonomi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Tekinarşlan, *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Kamu Politika ve Stratejileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

Terör ve kaçakçılık arasında karşılıklı bir ilişkidir. Terörün finansmanı sağlanmakta, diğer taraftan da terör olayları nedeniyle bölgede devam eden kargaşa ortamı, kaçakçılık faaliyetlerinin rahatlıkla yapılabilmesine olanak vermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında terör örgütü, kaçakçılık faaliyetlerinin devam etmesini iki şekilde lehine kullanmaktadır: (i) Kaçakçılık faaliyetlerinden maddi kaynak sağlayarak, (ii) Bölgede artık bir iş kolu hâline gelmiş olan kaçakçılık faaliyetlerinin örgütün bölgedeki varlığı ve faaliyetleri sebebiyle yapılabildiği şeklinde propaganda yaparak.⁷⁹ Burada üzerinde durulması gereken husus, bölgedeki kaçakçılık suçunun toplumun bir kesimi tarafından normal karşılandığı ve kanıksandığıdır. Bu nedenle kaçakçılık faaliyetlerinden terör örgütünün yapmış olduğu sözde vergilendirme veya komisyon ya da alınan haraç bu kesimi rahatsız etmediği gibi şikâyet mekanizmasının da işleminin önüne geçmektedir. Böylelikle terör örgütü ve kaçakçılar arasında birbirini güçlendiren bir sarmal ortaya çıkmakta ve mücadeledeki en büyük sorun olarak kendisini göstermektedir.

2011 yılında ülke genelinde yakalanan gümrük kaçağı sigaraların %32,3'ünün Doğu Anadolu Bölgesinde, %27,8'inin ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ele geçirilmesi bölgedeki kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunluğunun anlaşılması açısından önemlidir. Konu, Ağrı özelinde değerlendirildiğinde: 2011 yılında en çok gümrük kaçağı sigara yakalamalarında, Ağrı, 9. sırada (*Ağrı-2.459.662 paket, Türkiye geneli toplam 69.730.125 paket*), 2011 yılı göçmen kaçakçılığı olaylarında 8. sırada (*Ağrı-7 olay, Türkiye geneli toplam 296 olay*), 2011 yılı kaçak ilaç/hap yakalamalarında 9. sırada (*Ağrı-68.574 adet, Türkiye geneli toplam 6.986.821 adet*), 2011 yılı kaçak cep telefonu yakalamalarında 15. sırada (*Ağrı-935 adet, Türkiye geneli toplam 119.938 adet*), 2011 yılı kaçak çay yakalamalarında 15. sırada (*Ağrı-25.736 kg., Türkiye geneli toplam 2.352.769 kg.*) yer almaktadır. En çok kaçakçılık olayının gerçekleştiği il sıralamasında ise Ağrı, 16. sırada (*Ağrı-345 olay, Türkiye geneli 17.776 olay*) bulunmaktadır. Bunun yanında 2011 yılı eroin yakalamalarında ise 11. sırada (*Ağrı-81 kg., Türkiye geneli toplam 1.137 kg.*) yer almaktadır.⁸⁰

Tüm bu açıklamalar ve sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere Ağrı, temel ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan, ancak bu alanın terör ve

⁷⁹ Polis Akademisi Başkanlığı UTSAM, 2009, s.6.

⁸⁰ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı, *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadelede 2011 Raporu*, KOM Yay., No: 78, Ankara, 2012, s.21-30 ve 35-37.



çeşitli nedenlerden dolayı gün geçtikçe daraldığı, geçim kaynaklarının sınırlı oluşu nedeniyle göç veren, turizm başta olmak üzere potansiyel kaynakları çeşitli ve zengin olmasına karşılık yine başta terör gibi nedenlerden dolayı yeterince değerlendirilemeyen, çeşitli nedenlerden dolayı kaçakçılığın yapıldığı ve bunun da terör örgütüne büyük finans sağladığı geri kalmış yörelerden biridir.⁸¹ Bu geri kalmışlık başta yoksulluk olmak üzere pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Eğitimden sağlığa, yatırımdan güvenli bir ortamın sağlanmasına kadar pek çok sorun Ağrı'nın bir gerçeğidir. Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, bölge halkınca bu durumun “kader” olarak kabul edilmiştir. Terörü ve onun neden olduğu yıkımı “kader” olarak görmek, çözüm noktasındaki en büyük çıkmaz olacaktır ki günümüz dünyasında bunun kabul edilemeyeceği bir gerçektir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında bu konu üzerine değerlendirmeler ve sorunların çözümüne ilişkin öneriler tartışılacaktır.

Sonuç

54

İnsan, hem doğaya hem de kendi cinsine karşı hep bir varlık-yaşam savaşımı vermiştir. Bu savaşımı vermekle yetinmemiş hem doğaya hem de diğer insanlara egemen olma ve onları kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda kullanma amacını gütmüştür. Bu amaç, “güvenliği” en temel gereksinimler listesinin başına koymuştur. Çünkü insan, her türlü zorluğa bir şekilde boyun eğmeyi, çaresiz kaldığında kabullenirken; güvenliği/yaşamı söz konusu olduğunda direnme, karşı çıkma eyleminde bulunmaktadır. Bir gerçektir ki insan yaşamını kaybettiğinde her şeyi kaybetmiş olacağının idrakindedir ve bu nedenle güvenlik en temel gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸²

Terör olarak anılan eylemler ile terör örgütü olarak nitelendirilen örgütlerin zaten terör tanımının olmazsa olmazı olan siyasal amaçlı baskı, sindirme, korkutma, vazgeçirme, boyun eğdirme, göçe zorlama, öldürme, kaçırma, dehşet ve korku salma, gasp, fidye ve haraç alma gibi eylemleri yapmış ve yapıyor oldukları, hem yasal kuruluşlarca ve hem de akademik ve diğer yayınlarla ortaya konmuştur. Bu nedenle gerek ideolojik, gerek din ve gerekse de etnik temelli olsun terör, ülkemizde, en fazla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanmakta ve millî birlik ve bütünlüğü korumak da

⁸¹ Adnan Çimen, Orhan Çınar, Faruk Kaya, “Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2006, s.55. Ayrıca Ağrı'nın diğer sorunlar için bkz. Faruk Kaya, “Hızlı Kentleşme Sürecinde Çevre Sorunları Önemli Boyutlara Ulaşan Şehirlere İlginç Bir Örnek; Ağrı”, *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 13, No: 1, Mart 2005, ss.193-206.

⁸² Bahçeşehir Üniversitesi, 2009, s.24.



Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

dâhil, pek çok güvenlik problemi, bu bölge kaynaklı olarak onlarca yıldır, tüm toplumun gündelik yaşamını oldukça yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir.

Terör örgütünün bölgenin önemli geçim kaynağını oluşturan tarım ve hayvancılıkla uğraşan halka yaptığı baskının ortadan kaldırılması ekonomik olduğu kadar sosyolojik açıdan da gereklidir. “Kırsal baskı” olarak adlandırılabilir bu süreç ortadan kaldırılmadıkça, kentte tam anlamıyla huzur ve güvenli bir ortamı sağlamak mümkün değildir. Türkiye’nin doğal kaynaklarından olan mera, yayla ve otlaklar terör faaliyetleri nedeniyle etkili ve verimli kullanılmamaktadır. Mera komisyonlarınca yapılan yıllık değerlendirmelerde, terör nedeniyle bazıları hayvancılığa hiç açılmazken, bazılarına sınırlı izinler verilmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum işsizlik başta olmak üzere verimsizliği ve kaynakların boşa harcanmasını beraberinde getirmektedir. Terörün olmadığı bir ortamda özellikle bölgenin önemli bir zenginlik kaynağı olan mera, yayla ve otlakların verimli kullanımı bölge insanının katma değeri yüksek hayvancılık sektörünün gelişmesine ve ekonomik olarak güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Turizm, dünyanın en büyük endüstrilerinden birisidir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin başlıca döviz kaynaklarından. Aynı işlevi ulusal turizm için de söylemek mümkündür. Doğal ve kültürel zenginliklere sahip ancak az gelişmiş bölgelerin ilerlemesinde turizm önemli bir rol üstlenebilir. Ağrı’nın özellikle kış turizmi açısından çok önemli bir avantaja sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Kış mevsiminin uzun ve sert geçmesi, bölgenin yükseklik açısından dağcılığa ve kış sporlarına elverişli oluşu pozitif yönde kullanılmalıdır. Bunun yanında bahar ve yaz aylarında yaylalar önemli bir cazibe noktasına dönüşmektedir. Yayla, mera ve otlaklar hem yöre halkı tarafından tarım ve hayvancılık için kullanılmakta hem de bu bölgeye yabancı ve meraklı kişiler tarafından doğa turizmi açısından tercih edilmektedir. Burada iş gücü açısından dikkat edilecek husus, turizm sektörünün kısa zamanda oluşturulabilmesi ve geri dönüşümünün kısa sürede alınmasıdır. Zira reklam ve kampanyaların kısa sürede sonuç veriyor olması bu sektörü cazip hâle getirmektedir. Yine vasıfsız iş gücünün istihdamını mümkün kılması ve yetkinliğin çok kısa sürede kazanılıyor olması da diğer avantajlı noktalarıdır.⁸³ Ancak buradaki en önemli ve “olmazsa olmaz” husus güvenli bir ortamın istikrarlı bir biçimde tesis edilebilmesidir. Bu süreçte, güvenlik güçlerinin



⁸³ Öztürk ve Çelik, 2009, s.98.



yanında yöre halkının katkısı çok önemlidir. Yeni iş alanlarının oluşması hiç kuşkusuz en çok yöre halkının menfaatine olacaktır.

Terörizm, genel olarak bir çatışma ortamı ve beraberinde güvenlik sorunu olarak görünse de devamındaki etkileri oldukça karmaşıktır. Terörizmle mücadele eden ülkelere bakıldığında ekonomik kalkınmanın gerilediği, yeni istihdam harcamalarına ayrılan bütçeden zorunlu olarak savunma harcamalarına da kaynak aktarımı yapıldığı gözlenmektedir. Bu durum bir yandan ekonomik kalkınmanın durmasına ya da gerilemesine neden olurken diğer yandan da ekonomiye bağlı işsizliği olumsuz etkilemektedir. Yeni istihdam alanlarının açılmaması sorunu, hâlihazırda mevcut işsizlerle işgücü piyasasıyla ilk kez tanışan genç nüfusun da eklenmesiyle daha karmaşık bir yapıya bürünmekte ve işsizlik oranları artmaktadır.⁸⁴ Üretimin neredeyse yok olduğu ve ekonominin sınırlı hâle geldiği bölgede kamu yatırımları, devletin sosyal yardımları, kamu görevlilerine ve köy korucularına ödenen maaşlar ve kaçakçılık ekonominin kurulu olduğu temel faktörler olmuştur.⁸⁵ Bunun yanında, terörizm, düşük soysal-kültürel veya ekonomik yapıya sahip insanları tercih ettiği bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Yüksek ekonomik güce sahip kişilerin, şiddetten farklı diğer yöntemleri ikna aracı olarak kullanmaları daha muhtemeldir. Temelde ekonomik problemlerin çözümü şiddet eylemlerini ve beraberinde terörün de çözümüne en büyük katkıyı sağlayacaktır.

Terör olaylarının ülke içerisinde belirli bölgelerde yoğunlaşması o bölgelerden diğer bölgelere doğru seyreden nüfus hareketlerine neden olurken beraberinde çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar da oluşturmaktadır. Kırdan kente ya da az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere gönüllü olarak göç edenlerde var olan umut ve ailenin geri kalanları nedeniyle memleketiyle devam eden canlı ilişkiler, terör nedeniyle zorunlu olarak gerçekleştirilen göçlerde yerini umutsuzluğa ve memleketle akrabalarıyla ilişkilerin kesilmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, terör nedeniyle köyün ve mezranın tamamen boşaltılması şeklinde gerçekleşen göçlerde ailelerin sosyo-ekonomik düzenlerinin temeli olan toprakla, yani iş ve üretim kaynağıyla ilişkileri önemli ölçüde ortadan kalkmaktadır. Terörün neden olduğu bu tür

⁸⁴ Kürşad Hacıtahiroğlu, *Türkiye'deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.197.

⁸⁵ Polis Akademisi Başkanlığı Uluslararası Terörizm ve Sınırşan Suçlar Merkezi (UTSAM), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Terörü Besleyen Sorunlar: Hakkâri, Yüksekova ve Van Örneği*, Rapor No: 16, Ankara, 2010, s.30.

zorunlu göçlerle birlikte göç veren ve göç alan kentlerin günlük hayat akışında birçok sorunlar oluşmuştur. Özellikle göç alan kentlerin işsizlik sorunu, terör nedeniyle göç ederek gelen yeni işsizlerin de katılımıyla büyümüştür.⁸⁶ Nitekim bölge dışına en çok göç veren bölge olan Doğu Anadolu, ekonomik ve sosyal göstergeler itibarıyla en son sıralarda yer almaktadır. Genel olarak sosyo-ekonomik gelişmişliğin bölgesel düzeyde dengesiz dağılımının bir sonucu olan göç olgusu, aynı zamanda bu dağılımın bozulmasını besleyen temel etmen durumdadır. Unutulmamalıdır ki, göç, terörün bir sonucu olarak gelişirken daha sonraki süreçte terörün beslediği ve bu karşılıklı ilişkinin uzun vadede terör örgütünün varoluşunu ve devamını sağlayan bir faktör hâline gelmiştir. Bu nedenle göçü önleyici tedbirlerin alınması hem terörün kaynağını keseceği gibi hem de bölgedeki iş imkânı ve mevcut potansiyelin kullanımı açısından son derece önemli bir adım olacaktır.

Bölgede terörün sona ermesi ile kaçakçılığın önlenmesi de doğrudan bağlantılıdır. Kaçakçılığın önlenmesi için de sınır güvenliğinin sağlanması şarttır. Kaçakçılık faaliyetlerini normalleştiren bölge halkı için alternatif iş imkânlarının sağlanması ise en önemli noktadır.⁸⁷ Diğer yandan, özellikle bölgede çok yaygın olan ve yine bölge halkı tarafından normalleştirilen sosyal yardımlar karşılıksız yapılmamalıdır. Aynı ve nakdi yardımlar için belirli şartlar konulmalı veya bir hizmet karşılığında yardıma dönüştürülmeli ve bunların küçük de olsa katkılarıyla devam edeceği mesajı uygulamalarla gösterilmelidir. Devlet tarafından yapılan aynı ve nakdi yardımların bireyleri hazırcılığa ve tembelliğe alıştırmamasının önüne geçmek gereklidir. Yardımların çalışmaya endekli olması devlet-birey arasındaki ilişkinin karşılıklı iletişim ve güven üzerine inşa edilerek sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi noktasından büyük öneme sahiptir.

Terör sorunu, özellikle belirli bir bölgede kronik hâle gelmişse beraberinde pek çok sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunu da tetiklemektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve özelinde Ağrı ili terörle mücadele sürecinde farklı noktalardan derin yaralar almıştır. Süreçte pek çok masum insan hayatını kaybetmiş, hayatta kalan pek çok kişi ya yerinden yedilmiş ya da doğup büyüdüğü yerlerde pek çok imkânı kısıtlanarak yaşamaya devam etmek zorunda kalmıştır. Sosyal yaşam dengesi bozulan bireylerden sağlıklı kararlar vermesini ve sağlıklı nesiller yetiştirmesini beklemek ise gerçekçi değildir. Güvenlik sorunundan sosyal bir soruna



⁸⁶ Hacıtahiroğlu, 2011, s.200.

⁸⁷ Polis Akademisi Başkanlığı UTSAM, 2010, s.47; Mahmut Akpınar, "Müzakere-Mücadele Arasında Kürt Meselesi", *Zaman*, 6 Ocak 2013, s.18.

dönüşen bu yükün hafifletilmesi noktasında, mülki idare, yerel yönetimler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin de yer aldığı bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Teröristi ortadan kaldırmak yerine terörü besleyen nedenleri ortadan kaldırmak en akıllıca ve bilimsel olanıdır. Yani teröristle mücadele ile terörizmle mücadelenin ayırımına vararak stratejinin bu yönde planlanması gereklidir.⁸⁸

Terörü önleme kapsamında sadece güvenlik tedbirlerinden yani sadece teröristle mücadeleden öte uygulanacak sosyal yaklaşımlar ve stratejiler, teröre karışması muhtemel bireyler için teröre giden yolları kapatacağı gibi terör örgütünün eline propaganda malzemesi vermeden teröre karşı oldukça etkili ve topyekûn bir mücadele ortaya koyacaktır. Daha farklı ifade edecek olursak, terör örgütleri ve teröristlerle mücadele süreci nasıl ki stratejik eylemleri ve bir süreci ifade ediyorsa terörizmle mücadele de kültürel, siyasal, sosyal, ekonomik faktörleri içeren strateji, söylem alanlarını ve istikrarlı bir süreci ifade etmektedir. Bu kapsamda, terörle mücadelede tepkisel ve anlık/duygusal tutum ve davranışlar yerine önleyici ve rasyonel mücadele stratejilerinin benimsenmesi gereklidir.⁸⁹ Ortak aklın kabul edeceği yöntem ve uygulamalar bütüncül yaklaşımın temel dayanağıdır. Bu kapsamda özellikle bölgenin en önemli çıkılmazı hâline gelen yoksulluk temelli çözüm önerileri, terörün önlenmesi noktasında hayati öneme sahiptir.

Gerekli istihdamın sağlanarak etnik, mezhepsel ve ideolojik tercihlerin subjektif açıdan minimum düzeyde değerlendirildiği, kişinin iş becerisi ve uzmanlığının temel alındığı objektif unsurların benimsenerek iş imkânlarının sağlandığı ve uygulamaya konduğu bir yaklaşım şarttır. Bunun yanında güvenli bir ortamın tesis edilmesiyle birlikte başta can güvenliğinin ve seyahat özgürlüğünün sağlanması bölgeye yapılacak iktisadi girişimin önündeki engelleri kaldıracağı gibi insanca yaşamanın önünü açacak ve yıllardır pek çok yıkımın temel aktörü olan ve bölge halkında da bıkkınlık oluşturan terörü de sonlandıracaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki, terör sorununun çözümü ile yoksulluğun azalması ve hedeflenen kalkınma düzeyine ulaşılması süreçleri birbiri ile tamamen ilintili ve ters orantılıdır, yani birinin artması mutlak suretle diğerini azaltacaktır. Burada arzu edilen



⁸⁸ Bu konu hakkında faydalı bir çalışma için bkz. Fatih Beren, “İnsanlar Neden Terörist Olmaz? Dağa Çıkmanın Önündeki En Büyük Engel: Bireyin Toplumsallaşabilmesi”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, ss.75-88.

⁸⁹ Fatih Akbulut, Fatih Beren, “Terörle Mücadelede Bütüncül Yaklaşımın Sosyal Politika Uygulamaları Bağlamından Algılanması: Suruç İlçesi Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012, s.260.

husus, Ağrı ilinin refah seviyesinin mümkün olduğunca hızlı süre içinde yükseltilmesidir.

Conclusion

Human has always struggled for existence against both nature and his own kind. Not only did he content of giving this struggle, but also he intended to use people in his own interests and desires by dominating both nature and other people. For this purpose, he has put "security" on the head of the list as the most basic requirements. For, while human being accepts all kinds of difficulty in a helpless situation, he protests and opposes in terms of his security. It is a fact that when he dies, he is aware that he will lose everything. For this reason, security has emerged as the most basic requirements.

It has been put forth both by legal institutions and academic and other publications that organizations defined as terror group with acts as called terror made and were making such actions as terrorist repression with political purposes which is already the basic issue of terror definition, intimidation, discourage, subjugation, forcing them migration, murder, kidnapping, terror and fear mongering, extortion, ransom and taking tribute. Therefore, terror has mostly taken place in Eastern and Southeastern Anatolia Region whether it bases on ideology, religion or ethnic reason. Involved in protecting the national unity and integrity, many security problems which are originated in this country for decades, concerned and closely affected all the community's daily life.

The elimination of the terrorist organization's oppression on region engaged in agriculture and animal husbandry, constituting an important source of income, is also necessary from the aspect of sociological as well as economic. Unless this process to be called as 'Rural Oppression' is eliminated, it will not be possible to provide peace and security. Turkey's natural resources which are meadows, pastures and grasslands cannot be used effectively and efficiently due to terrorist activities. To the annual evaluation made by pasture commissions, due to terror, some of them are opened to livestock at all while the others are given some limited permissions. Undoubtedly it particularly causes unemployment together with the inefficiency and waste of resources. The efficient use of Pasture, grassland, highland which are important sources of wealth especially in the absence of terror, will contribute to the development of high added value of the livestock sector and economic empowerment.



Tourism is one of the world's largest industrial and the main foreign currency sources of developing countries. It is possible to say the same function for the national tourism. Tourism can play an important role in the less-developed regions but having natural and cultural riches. It is a known fact that Ağrı has a significant advantage in terms of winter tourism. Having long and harsh winters of the region, being suitable for mountaineering and winter sports in terms of height should be used in a positive way. Besides in spring and summer, pastures turn into a major attraction point. Pastures, grassland and meadows are both used for agriculture and livestock and preferred as nature tourism by foreign and curious people. The issue about labor force is to establish tourism industry and take benefits as soon as possible. If the advertisement and campaign conclude positively in less time, this will make this sector more attractive. That the employment of unskilled labor force is provided and competence is gained in a very short time are the other advantageous aspects, too. But the most important and necessarily issue in here, security issues can be established in the form of a stable environment. In this process in addition to security forces, the contribution of local people is very important. The creation of new jobs will undoubtedly be mostly to the benefit of local people.



Although terrorism generally seems a conflict environment and security problems, its ongoing impacts are rather complex. When looked at the countries fighting against terrorism, that economic development has deteriorated, the budget expenditure allocated to new employment is compulsorily transferred to defense have been observed. While this situation causes to stop or regress the economic development, on the other hand, it negatively affects unemployment depending upon its economic. The problem of not opening up new areas of employment turns into a more complex structure with the young who have met labor market for the first time as well the current unemployed and the unemployment has increased. public investments, the social welfare of the state, the salaries paid to village guards, public officers, and smuggling have been basic factors of economy in a region in which there is almost no production, the economy is limited. Besides, terrorism can be evaluated as a method preferred by people having low socio-cultural or economic structure. It is a highly possible way that those who have economic power have used different methods unlike violence to persuade people. Essentially, the improving of economic problems will highly contribute to the eliminating of terror and violence acts.

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

While that terror acts focus on in certain regions in the country causes migration from one region to other regions, it also constitutes the various socio-economic problems along with it. The hope and affairs of people who migrated from rural to urban areas or less developed regions to the more developed regions have declined and caused unhappiness resulting from their interruption of relations because of terror. In addition, due to the terror, that many villages and hamlets are completely grounded as a result of migration has significantly caused to destroy families' affairs with business and manufacturing resources, which are the basis for socio-economic order.

There appeared many important problems in the daily lives of countries taking and giving immigrants due to the terror. Especially the problem of unemployment of the countries taking immigrants has grown with the participation of newly unemployed from migrating due to terrorism. In fact, Eastern Anatolia, mostly giving immigrants is located in the end as economic and social indicators. Generally, immigration case which is the result of unbalanced distribution of socio-economic development at the regional level is the main factor of the deterioration of the feeding distribution at the same time. It must not be forgotten that while immigration develops as a result of terror, at later processes, it begins to feed these organizations in the long-term existence of this mutual relationship and has become a factor for terror organizations to maintain their existence. Therefore, taking preventive measures to prevent migration would importantly be an important step for both to eradicate the source of terror and to use the available labor force and potential.

The end of terrorism in the region is directly related with prevention of smuggling. Ensuring the border security is necessary to prevent the smuggling. the most important point is to provide job facilities for the public who consider smuggling activities as normal thing.. On the other hand, social assistance, common in that regions and seen normal by them, should not be done unconditional. Some conditions should be put for aid in kind and cash benefits and turned into assistance in return for service, and should be indicated that these assistance will continue though they are not much. Assistance of aid in kind and cash benefits made by the government should not accustom individuals to laziness and this should be prevented. These supports are very important maintained in a healthy way as they are based on working and build upon mutual communication and trust in the relationship between the state and individuals.



If the terror problem especially when it becomes chronic in a certain area, it triggers many social, economic and psychological problems. Eastern and Southeastern Anatolia and Agri province in particular has taken deep scars from different points in the process of combating terrorism. Many innocent people lost their lives in the process, many surviving were either displaced from their regions or forced to continue living by restricting opportunities. It is not realistic to expect from these individuals to grow healthy generations and having healthy decisions as their social living balance was deteriorated. On the point of easing the burden of turning into a social security form social issues, an integrated approach should be adopted in which such actors as public administration, local authorities, academics, civil society organizations take place. Instead of killing a terrorist, eliminating the causes feeding terrorism is the most intelligent and scientific way. That is why, a strategy should be planned by noticing the difference between fighting against terrorism and a terrorist.



Apart from the only security measures under the prevention of terrorism, social approaches and strategies will prevent many individual who have the possibility of joining terror and an effective struggle against terrorism will be given without giving them propaganda tools. In other words, fighting against terrorist organizations and terrorists mean the strategic actions and the fight against terrorism also expresses in a stable process involving in cultural, political, social, and economic factors. In this context, in the fight against terrorism, instead of instantaneous reactive / emotional attitudes, It is necessary to adopt preventive and rational strategy. Methods and practices, acceptable for the common wisdom, is the cornerstone of the holistic approach. In this context, especially the region's most important dilemma has become poverty-based solutions, the point is vital for the prevention of terrorism.

A kind of approach should be implemented that Ethnic, ideological, sectarian preferences are evaluated in a minimum level from the subjective aspects providing necessary employment, and evaluation of people's work skills and qualifications and job opportunities are provided adopting objective elements. Besides, by creating a safe environment, security will pave the way to live decently and ensuring the safety and freedom of travelling will remove the obstacles of economic initiatives. Therefore, it will end terror, giving boredom to local people and the main actor of a lot of destruction. It should be noted that the solution of terror problem and decreasing of poverty and to achieve the desired levels of development are completely relevant and

inversely proportional to each other, that is, one's increasing will absolutely reduce the other. The desirable issue about Ağrı is to raise its prosperity as fast as possible.

Kaynakça

Kitaplar

- Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2011). *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı.
- Alparslan, M. Şükrü (1983). *Kriminoloji ve Hukuk Açısından Tedhişçilik*, Teknik Yay., İstanbul.
- Atlı, Davut (2002). *Terörle Mücadele Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Bahar, H. İbrahim (2009). *Sosyoloji*, USAK Yay., Ankara.
- Balcıoğlu, İbrahim (2001). *Şiddet ve Toplum*, Bilge Yay., İstanbul.
- Baylis, John, Steve Smith (2006). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford Univesity Press, 3th Edition, New York.
- Çiftçi, Hakan (2005). *Diyadin, Ön-Of Matbaacılık*, Van.
- Denker, M. Sami (1997). *Uluslararası Terör: Türkiye ve PKK*, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- Dılmaç, Sabri (2011). *Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergil, Doğu (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Güner, Agah Oktay (1978). *Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri*, Damla Yay., İstanbul
- Hacıtahiroğlu, Kürşad (2011). *Türkiye'deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan (2010). *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 17. Baskı, İstanbul.
- Hatunoğlu, Yalçın, Abdülkadir Gül (1999). *Ağrı İli ve Havalisi Tarihi*, Ağrı Valiliği Kültür Yay., No: 1, Ağrı.
- Hazır, Hayati (2001). *Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yay., Ankara.





- İşbir, Eyüp G., İbrahim Yılmazçelik, Ahmet Akşın Ed. (2000). *Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde 1. Milletlerarası Doğu Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu: (Terör, Etkileri ve Çözüm Önerileri: Bildiriler) 27-28-29 Mart 2000*, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ.
- Karataş, Halil (2008). *Kelimelerle Terör*, Kilim Matbaası, 2. Baskı, İstanbul.
- Kleinig, John (1999). *The Ethics of Policing*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kongar, Emre (2003). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, 33. Baskı, İstanbul.
- Özgülven, Ali (1988). *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2012). *Ağrı Turizm Keşif Rehberi*, [y.y.].
- Şen, Y. Furkan (2000). *Şiddet ve Terör Ayrımı*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Polis Akademisi, Ankara.
- (2006a). *Dünya ve Türkiye Perspektifinden Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti ve Organ-Doku Ticareti*, KOM/TADOC Yay., Ankara.
- (2006b). *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar –Göç, Etnisite, Milliyetçilik, Kürtçülük, Laiklik*, Yargı Yay., 2006, Ankara.
- Şimşir, Bilal N. (1991). *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de "Kürt Sorunu" (1924-1938) Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, Türk Tarih Kurumu Yay., 2. Baskı, Ankara.
- (2007). *Kürtçülük I -1787-1923-*, Bilgi Yay., Ankara.
- (2009). *Kürtçülük II -1924-1999-*, Bilgi Yay., Ankara.
- Tacar, Pulat Y. (1999). *Terör ve Demokrasi*, Bilgi Yay., Ankara.
- Tekinarslan, Mehmet (2011). *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kamu Politika ve Stratejileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Altuğ (1989). *Terörizm: Dünü, Bugünü, Yarını*, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara.
- Yücebaş, Önder (2011). *Suç Ekonomisi ve Terörizmin Finansmanı*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Zafer, Hamide (1999). *Ceza Hukukunda Terörizm: Milletlerarası Metinler ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununun Işığında*, Beta Yay., İstanbul.

Makaleler

- Akbulut, Fatih, Fatih Beren (2012). “Terörle Mücadelede Bütüncül Yaklaşımın Sosyal Politika Uygulamaları Bağlamından Algılanması: Suruç İlçesi Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012, ss.257-283.
- Aksoy, Mustafa (2004). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde Terörün Neden ve Sonuçları”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Vol: 1, No: 1, ss.1-9.
- Akpınar, Mahmut (2013). “Müzakere-Mücadele Arasında Kürt Meselesi”, *Zaman*, 6 Ocak 2013, s.18.
- Arınç, Kenan (2010). “Siyasi ve Tarihi Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye’nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik-Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, ss.1-34.
- Aytaç, Önder, İhsan Bal (1996). “Medya ve Terörizm”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 2, Sayı: 12, ss.1172-1204.
- Baharçipek, Abdulkadir (2000). “Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Elazığ, ss.11-27.
- Başeren, Sertaç (1994-95). “Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 1, No: 4, ss.163-174.
- (2006). “Kavramsal Özellikleri ile Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları İle)”, *Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yay., Ankara, ss.7-18.
- Beren, Fatih (201). “İnsanlar Neden Terörist Olmaz? Dağa Çıkmanın Önündeki En Büyük Engel: Bireyin Toplumsallaşabilmesi”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.75-88.
- Bostancı, Naci (2012). “Terörün İnsani Tahribatı”, *Zaman*, 24 Haziran 2012, s.22.
- Bülbül, Serpil, Ali Köse (2010). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, 2010, ss.75-94.
- Cangızbay, Kadir (2005). “Terör Üzerine”, *Birgün*, 30 Ağustos 2005, s.14.
- (2005). “Tedhiş mi?, Terör mü?”, *Birgün*, 01 Kasım 2005, s.14.





- Cerrah, İbrahim (1996). "Toplumsal Olaylar, Terör ve Medya", *Yeni Türkiye*, Yıl: 2, Sayı: 12, ss.1135-1146.
- Charney, Jonathan I. (2001). "The Use of Force Against Terrorism and International Law", *The American Journal of International Law*, Vol: 95, No: 4, ss.835-839.
- Çağlar, Ali (1997), "Terör ve Örgütlenme", *TODAİE Amme İdaresi Dergisi*, Vol: 30, No: 3, ss.119-133.
- Çınar, Bekir (2012). "Terör Eylemleri Olarak Sivil İtaatsizlik vs. Şiddet", *Zaman*, 14 Aralık 2012, s.26.
- (2013). "Töre ve Terör", *Zaman*, 08 Ocak 2013, s.18.
- Çınar, Orhan (2011). "Ağrı İlinin Mevcut Turizm Arzının Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Öneriler", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu 12-14 Ekim 2010-*, Ed. Oktay Belli, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yay., Yayın No: 6, İstanbul, ss.649-658.
- Çimen, Adnan, Orhan Çınar, Faruk Kaya (2006). "Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, ss.49-68.
- Dönmezer, Sulhi (1980), "Milletlerarası Tedhişçilik", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: CXLIV, Sayı: 1-4, ss.55-70.
- Emsen, Ö. Selçuk, M. Kemal Değer (2004). "Turizm Üzerine Terörizm Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı: 7, ss.67-83.
- Ergil, Doğu (1991). "Terörizmin Mantığı ve Hedefi", *Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1-2, ss.171-182.
- (1992). "Uluslararası Terörizm", *Prof. Dr. Bedri Gürsoy'a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 3-4, ss.139-143.
- Franck, Thomas M. (2001). "Terrorism and the Right of Self-Defense", *The American Journal of International Law*, Vol: 95, No: 4, ss.839-843.
- Göksu, Turgut, Veysel K. Bilgiç (2010). "Kentleşme ve Göçün Teröre Etkisi", *Terörün Sosyal Psikolojisi*, Ed. Hüseyin Cinoğlu, Murat Sever, Oğuzhan Başbüyük, Polis Akademisi Yay., Ankara, 2010, ss.169-187.
- Huggler, Justin (1998). "Dogubayazit: Trade Dies In The Land of Ark", *The Independent*, 22.10.1998 <http://www.independent.co.uk/news>

Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış:
Pkk Terörü ve Ağrı Gerçeği

/frontline-dogubayazit--trade-dies-in-the-land-of-lost-ark-
1179843.html [Erişim: 08.01.2013]

- Işık, Nihat, Duygu Baysal, Onur Ceylan (2010). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.1-18.
- Işık, Nihat, Duygu Baysal (2011). “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ss.165-186.
- Karabulut, Kerem, Dilek Polat (2007). “Türkiye’de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması”, *8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007-Bildiriler-*, İnönü Üniversitesi, Malatya, ss.1-15.
- Karacasulu, Nilüfer, Şevket Ovalı (2004). “Terör: Kavramsal Çeşitlilik”, *Mülkiye*, Cilt: XXVIII, Sayı: 243, ss.49-62.
- Kaya, Faruk (2005). “Hızlı Kentleşme Sürecinde Çevre Sorunları Önemli Boyutlara Ulaşan Şehirlere İlginç Bir Örnek; Ağrı”, *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 13, No: 1, Mart, ss.193-206.
- (2011). “Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, ss.219-242.
- Öktem, Emre (2004). “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2004, ss.133-147.
- Özceylan, Dilek, Erman Coşkun (2012). “Türkiye’deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri ve Afetlerden Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlikleri Arasındaki İlişki”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, ss.31-46.
- Özeren, Süleyman, M. Alper Sözer, Oğuzhan Başbüyük (2012). “Bireylerin Terör Örgütüne Katılmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Alan Çalışması: PKK/KCK Örneği”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.57-83.
- Öztürk, Serdar, Kamil Çelik (2009). “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1/2, 2009, ss.85-106.
- Serpen, Adnan (2007). “Terör ve Hayvancılık”, *İnfovet Aylık Hayvan Sağlığı Sektörü Dergisi*, Sayı: 44, Ağustos, ss.1-9.





- Sevim, Yelda (2003). "Terör Nedeniyle Köylerinden Ayrılanların Geriye Dönme Eğilimleri ve Çözüm Önerileri", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, ss.24-27.
- (2004). "Terör Nedeniyle Göç: Ekonomik Tutum ve Davranışlar Açısından Bir Değerlendirme", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, ss.119-127.
- (2010). "Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm Mü?", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.17-35.
- Sezer, Yasin ve Naci Kargın (2002). "Kamu Yönetiminin Modernleşmesinde Şeffaflaşma Sorunu", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 436, ss.209-225.
- Şardan, Tolga (2012). "28 Yılın Acı Bilançosu: 35 Bin 300 Kişi Terör Kurbanı Oldu", *Milliyet*, 16 Ağustos 2012, <http://siyaset.milliyet.com.tr/28-yilin-aci-bilancosu-35-bin-300-kisi-terror-kurbanioldu/siyaset/siyasetdetay/16.08.2012/1581690/default.htm> [Erişim: 14.01.2013]
- Şeker, B. Dilara, Aynur İlhan Tunç, Erdal Şahin (2010). "Van İli Örneğinde Terör Suçlarına Karışan Kişilerin İç Göç, Sosyal Psikolojik ve Eğitim Açılımlarından Değerlendirilmesi", *Terörün Sosyal Psikolojisi*, Ed. Hüseyin Cinoğlu, Murat Sever, Oğuzhan Başbüyük, Polis Akademisi Yay., Ankara, ss.229-253.
- Taner, Bahar (2000). "Terörizm ve Turizm", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 11, Eylül-Aralık, ss.93-98.
- Then, Siaw Khiun, Martin Loosemore, (2006). "Terrorism Prevention, Preparedness, and Response in Built Facilities", *Facilities*, Vol: 24, Issue: 5/6, ss.157-176.
- Varol, Kasım(2005). "Terör-Kalkınma ve Türkiye", *Çağın Polisi Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 43, ss.44-46.
- Yayla, Atilla (1990). "Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45, Sayı: 1-4, ss.335-386.
- Yazgan, Şekip, Esra Kadanalı (2012). "Ağrı İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 22, Haziran, ss.5-10.
- Yeşiltaş, Murat, İlker Öztürk, Fatih Türkmen (2008). "Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm ve Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, Cilt: 10, Sayı: 1, ss.175-189.

Raporlar

- Akyürek, Salik, Mehmet Ali Yılmaz (2012). Terörle Mücadelede Toplumsal Algılar, BİLGESAM Yay., Rapor No: 51, İstanbul.
- Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi (2009). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapı Araştırması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden En Fazla Göç Almış İllerin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapı Araştırması: Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri -Proje Raporu-*, İstanbul.
- Dinçer, Bülent, Metin Özaslan (2004). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yay., Ankara.
- , Metin Özaslan, Taner Kavasoglu (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yay., No: 2671, Ankara.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı (2012). *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2011 Raporu*, KOM Yay., No: 78, Ankara.
- Eraydın, Kıvılcım, Erhan Gül, Bora Çevik, Eren Demir (2012). *Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü Raporu, İstanbul.
- Eşiyok, Bayram Ali, Faruk Sekmen (2012). *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu’nun Bölgesel Gelişimindeki Yeri ve Çözüm Önerileri*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yay., Ankara.
- Gençtürk, Tuğçe (2012). *Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizm Farklı Yaklaşımlar*, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara. [Erişim: <http://sam.baskent.edu.tr/raporlar.php> (19.12.2012)]
- Polis Akademisi Başkanlığı Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Merkezi –UTSAM- (2009). *Terörün Ekonomisi: Sınır İllerinde Kaçakçılık ve Terörün Finansmanı*, Rapor No: 13, Ankara.
- Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Merkezi –UTSAM- (2010). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Terörü Besleyen Sorunlar: Hakkâri, Yüksekova ve Van Örneği*, Rapor No: 16, Ankara.
- Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Merkezi –UTSAM- (2013). *Kaçakçılık-Terör Sarmalı Organize Suç-Terör İlişkisi*, Rapor No: 27, Ankara.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2011). *Doğu Anadolu Bölgesi Büyükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu*.



Serhat Kalkınma Ajansı (2012). *Ağrı İli İşgücü Piyasası Analizi Raporu*.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları*, Bilim Serisi No: 115, Ankara.

TESEV (2006). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*, İstanbul.

Web Sayfaları

<http://busam.bahcesehir.edu.tr>

<http://ekonomi.isbank.com.tr>

<http://sam.baskent.edu.tr>

<http://www.athgm.gov.tr>

<http://www.bbc.co.uk>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.egm.gov.tr>

<http://www.independent.co.uk>

<http://www.kalkinma.com.tr>

<http://www.kom.gov.tr>

<http://www.resmigazete.gov.tr>

<http://www.serka.gov.tr>

<http://www.tepav.org.tr>

<http://www.tesev.org>

<http://www.tuik.gov.tr>

<http://www.unhcr.org.tr>

<http://www.utsam.org>